

O

DIN ISTORIA
LITERATURII
DIDACTICE
ROMÂNEȘTI

G

Educatie
37/G47

ONISIFOR GHIBU

UNIVERSITATEA „LUCIAN BLAGA”

— SIBIU —

INVENTARIAT 1998

DIN ISTORIA LITERATURII DIDACTICE ROMÂNEȘTI

Ediție îngrijită de OCTAV PĂUN

Tabel cronologic, studiu introductiv, note și comentarii:

V. POPEANGĂ

1 JUN 1985

Editura didactică și pedagogică, București — 1975

silvania. Titlul ei e: *ABC sau Bucóvna spre folosul Scolelor niamului românesc. ABC oder Namenbüchlein, zum Gebrauche der National-Schulen in dem Königreiche Ungarn und den damit verbundenen Staaten. Kostet ungebunden 6 kr. OFEN, gedruckt mit königl. hung. Universitäts-schriften, 1797 (103 pag.).*

Aceasta e, după cât știm, ultima bucoavnă germano-română¹.

XVII

Intrînd în sec. al XIX-lea, bucoavna reușește să-și stabilească un caracter al său propriu, așa cum am văzut la 1795. În tipografia lui Barth din Sibiu apare, la 1802, o nouă ediție (probabil) a acestei bucoavne, din care însă nu ni s-a păstrat nici un exemplar. V. Popp, [46] care în „Disertația“ sa (pag. 33) dă o mulțime de titluri greșite, zice că această bucoavnă se numea *Bucoavnă de liturghie*, ceea ce însă nu se poate admite. Pe coperta *Călimdarului* de la 1802 al lui Barth găsim o însemnare a cărților aflătoare în librăria („vivliopola“) lui, printre care găsim o *Bucóvnă de Normă pentru învățătura Pruncilor* și o *Bucóvnă pentru învățătura Pruncilor, ce cuprinde întru sine rânduiala Vecerniî, a Utreniî și a sfintelor Lyturghii, Grecește și Românește*².

„Bucoavna de liturghie“ a lui Popp (de unde și Bianu - Hodoș — *Bibliografia românească veche*, v. II, pag. 433) cred că e aceasta din urmă, care trebuie să fie, cum am zis și mai sus, o nouă ediție, poate că amplificată, a Bucoavnei de la 1795. Numele de „Bucoavnă de liturghie“ i s-a dat în uzul comun, fiindcă cuprindea și liturghia, spre deosebire de bucoavnele de pînă aici, și mai ales față de cealaltă bucoavnă ce se mai afla de vînzare la Barth, „Bucoavna de normă“, care e probabil cea de la 1797, cu material profan.

Singura deosebire pe care, în lipsa unui exemplar disponibil, o putem constata între Bucoavna de la 1795 și între cea de la 1802³ e că cea din urmă dă unele ectenii și pricesne și în grecește. De altfel, nu e exclus ca aceste părți grecești să fi existat și în cea de la 1795, ceea ce, necunoscînd nici un exemplar, nu putem nici afirma, nici contesta în mod hotărît.

Dar cum ajung aceste ectenii grecești în bucoavna românească, unde se mențin pînă la 1870? E foarte probabil că ele au fost luate direct din Bucoavna de la Rîmnic (1749), care dădea și ea ecteniile în grecește. Dar trebuie să mai fi fost și un alt motiv decît acesta și anume, împrejurarea că Bucoavna din Sibiu trecea și în Muntenia, unde limba grecească era încă în floare.

La 1808, bucoavna apare din nou la Sibiu, cu titlul: *Bucoavnă pentru Învățătura Pruncilor, ce cuprinde întru sine rânduiala Vecerniî, și a Utreniî și a Sfintelor Lyturghii, cu Pricésnele de preste săptămână și la Praznice Împărătești, Grecște și Românește. Și cele Zece Porunci ale lui Dumnezeu, și alte învățături Bisericești. Sibii. În Typografia lui Ioann Bart, 1808 (63 pag.).*

Sub „alte învățături bisericești“ se cuprind în această bucoavnă și în cele următoare: cele zece porunci, învățăturile bisericești, rugăciunile de peste zi și „rugăciunile pentru școală“, dintre care patru în proză și două poezii.

¹ În *Călimdarul de la Buda pe 1808*, printre cărțile care se află de vînzare la Tipografia universității de acolo, mai găsim anunțată această bucoavnă („Bucvariul românește și nemțește“), dacă nu cumva ea nu va fi o ediție mai nouă a ei, ceea ce nu pare verosimil.

² Mai găsim însemnat și un: „Extract din carté Methodului pentru trebuința Dascalilor“.

³ Iarcu susține că „Bucoavna de liturghie“ a apărut la Buda (pag. 20). Și A. Vizanti amintește o Bucoavnă la 1802 în Buda (cf. „*Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, v. I, pag. 462) și după el N. Iorga, *Istoria literaturii române în sec. XVIII*, v. II, p. 412.

Б У К О А В Н З

П О Н Т Р Ъ

А Б Ъ Ц Ъ Т Ъ Р Ъ

П Р Ъ Н Ч Н Л Ъ Р

ДЕ АІЗ ДІПРІНДЕ АТЖТ АА КЪНОАЩЕРЪ
СЛОВЕАЩР, АА ОЛОВЕАЩЕ, ШН АА
ЧЕТАНІЕ; КЖТ ШН АА РЖНДЪАА
ВІСЕРЕНІЕ, ОУТРЕНІЕ, ШН
А СФІПТЕН АУТЪРГІН.

С Н Ъ І Н.

Тіпографія АІН Іоанн Барт

І В І В

Bucoavna religioasă de la Sibiu, 1818

Această Bucoavnă apare mai târziu într-o mulțime de ediții noi, la 1818, 1828¹, 1830², 1837³ și la 1847; aceasta din urmă în tipografia lui Gheorghe de Closius (76 + 4 pp.), și de câteva ori fără dată⁴. *

În bucoavnile de mai târziu găsim și unele poezii sau, mai bine zis, rugăciuni versificate. Astfel, încă în Bucoavna apărută la 1818, în tipografia lui Barth din Sibiu dăm de următoarele poezii (pp. 88—90). Prima urmează după „Rugăciunea care o cetește toată ceata scolasticească“:

Oh Dîmne! dăne putere
Să învățăm cu plăcere.
Dăne noao sârguință,
Că ne e de trebuință
Sufletelor tineréle
Și firilor mărunțéle.
Ca săți înălțăm mărîre
Fiinduți și noi zidîré.

A doua poezie e, dimpreună cu o rugăciune, „Mulțămîtă cetei scolasticești“, și e următoarea:

Dîmne! amé rugăciune
Dintru ata 'nțelepciune
Luând dar de sârguință
Spre a învăța credință
Dacă e învrednicită
De tine blagoslovită
Te laudă și mărește
Și în veci te proslăvește.

Aceste rugăciuni se regăsesc și în bucoavnile tipărite mai târziu în tipografia lui I. Gótt din Brașov, ca de exemplu în cele din 1844⁵, 1847 ș. a.

¹ Cf. G. Ionescu în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, 1912, pag. 137, și V. Popp, *Disertație*, pag. 35.

² Exemplarul în Biblioteca Academiei Române.

³ Iarcu citează două „Alfavitte“ apărute la Barth, una la 1830 și alta la 1839 (*o.c.*, pag. 20).

⁴ În Biblioteca Muzeului pedagogic din București, nr. 136. Alte două fără dată, în Biblioteca Bruckenthal, Sibiu.

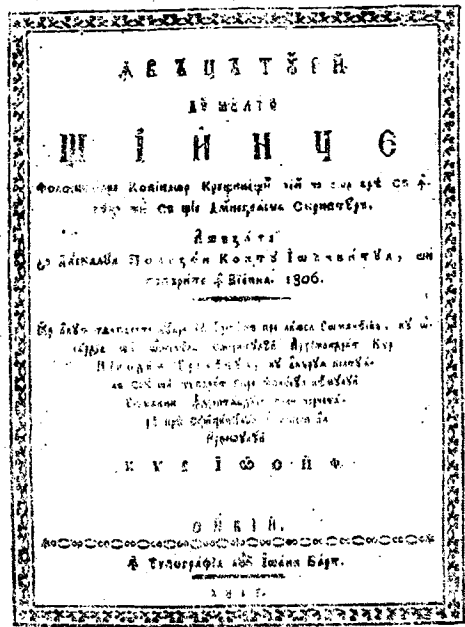
⁵ Cea din 1844 e tipărită „cu cheltuiala lui Iosif Romanov și Compania, Librari românești din București“. Un moment istoric-cultural interesant!

* A se vedea însemnările de la pag. 258 din „Adaos“ (O.P.).

În 1811, se tipărește în tipografia lui Ioan Barth din Sibiu o carte tradusă din grecește de un arhimandrit de la mănăstirea Argeșului, care carte o putem privi ca o bucoavnă mai deosebită de cum erau cele de pînă aci. Cartea era intitulată: *Învățăături de multe științe folositoare copiilor creștinești cei ce vor vré să învețe și să știe Dumnezeiasca Scriptură. Așăzate de Dascalul Polyzoi Contu Ioannitul, și tipărite în Vienna. 1806. Iar acum tălmăcite după cé Greciască pre limba Romănescă, cu osărdia și osteneta Smeritului Arhimandrit Kyr Nicodim Grecénul, cu a căruia cheltuială sau și typărit spre folosul némului Românesc. Îndreptându-să prin cercetaré pré sfîntitului episcop al Argeșului Kyr Iosif. Sibiu în Typografia lui Ioann Bart, 1811 (169 pag. f. 4°).*

Cartea are și o scrisoare adresată de arhimandritul traducător către episcopul Iosif de la Argeș, din care reținem aceste rînduri de la început:

„Nici un lucru nu iaste mai scump și mai plăcut lui Dumnezeu și mai folositoriu sufletului, decît cu orice mijloc ar puté fiește cine a face bine celui de aproape. Drept acéia și eu smeritul fiind îndemnat de datoriia, caré netăgăduită iaste de fiește carele, și găsind aciastă cărticică întocmită pre limba grecescă de Dascalul Kyr Polyzoi Ioannitul spre folosul de obște, și mai ales al copiilor Grecilor celor ce să pun întâi la învățătura cărții; pre care și eu alegându-o a fi de folos și pentru copiii celor de némul nostru Românesc, ca de odată împreună cu slovniré, să priméscă și știință, mai întâi pentru Dumnezeu, făcătorul său, apoi pentru sine, și pentru lume și pentru toate câte să află zidite, și cum să jin, cum să mișcă și să chivernesc de Dumnezeiasca Pronie. Care știință nu poate să o căștige Ucenicul Român, nu numai în câtă vreme să pedepsește cu învățatura Claslovului și a Psaltirii (pre cum s-au obicinuit), ci nici în toată viața acela ce mai mult decăt atâta nu învață. Și de ar întreba cineva pre cel mai bun ceteț ucenic, ca să dé răspuns numai la o

O bucoavnă dezvoltată, tradusă din grecește, Sibiu, 1811

întrebare din cele ce să coprină în cărticica aciastă, ar rădică din umeri și ar rămâne îngrădiți cu tăcere. Drept acéia ca să lipsescă de acum înainté aciastă neștiință de la némul nostru, m-am îndemnat și o am talmăcit, pre limba patriei noastre cu scopos ca să să dé și în lumină cu typărire“.

Mai departe, Nicodim îl roagă pe episcop să revadă manuscrisul cărții și să îndrepte greșelile pe care le va afla, căci el, arhimandritul, ar vrea să-l tipărească pînă se află „în căutarea Dohtorilor din Sibiiu, la patima ce am“. Obținînd aprobarea episcopului, arhimandritul tipărește cartea pe cheltuiala proprie, dînd-o destinației sale. Probabil că ea se va fi întrebuițat mai mult în eparhia Argeșului, dar avem dreptul să presupunem că exemplare din ea s-au răspîdit și în alte părți ale Munteniei și chiar și ale Ardealului.

Cartea în sine e foarte bogată și foarte bună. Partea primă conține bucoavna propriu-zisă, după care urmează ceea ce astăzi numim cartea de citire. Iată, mai de aproape cum se prezintă ea.

Pp. 1—2: Începutul cu Dumnezeu Azbuchilor românești. Întîi literele cele mici, apoi cele mari, apoi exerciții de slovenire. Pag. 3: „Rugăciunile Utreniei, Simvolul credinții, Rugăciunile copiilor, Rugăciunea înaintea prânzului, Rugăciunea înaintea cinei, Cele nouă porunci ale Bisericii, Păcatele de moarte“ etc. Apoi în capitole noi: Istoria biblică, cu întrebări și răspunsuri, apoi despre om, despre suflet, despre ținerea de minte, despre simțirile omului, despre pravila cea firească, despre judecători, nedreptăți, despre obiceiurile cele mai bune, despre blîndeța creștinului, despre neputințele trupului și pentru dietă, despre ceriu, despre pămînt și despre dobitoace, despre saduri, copaci și ierburi, despre metaluri, despre mare, despre rotogolul pămîntului, despre atmosferă adecă văzduh și despre Împărățiile Europei.

Deși traducere din grecește, cartea aceasta prezintă un interes istoric deosebit de mare. Ea e cea dintîi carte de natura aceasta, tipărită de un muntean de la Bucoavna de Rîmnic încoace (1749). Apariția ei trebuie să fi însemnat ceva pentru cultura românească cel puțin din o parte a Țării Românești și ea ne face să întvedem că, cu toată influența covîrșitoare a culturii grecești, mai ales la orașe, pe la unele episcopii și chiar și la țară, pe alocurea, nu se stinsese cu totul flacăra culturii românești. Iar faptul, deși mai mult întîmplător, că această carte apare la Sibiu, e, după atîtea decenii de viață națională izolată, o rază de speranță într-o nouă apropiere a fraților de același sînge și, în mare parte, cu același trecut.

XIX

O altă direcție încearcă să dea învățămîntului ortodox din Transilvania ultimul director național al școlilor, protopopul *Moise Fulea* [47], care publică în 1815, în Sibiu, o bucoavnă nouă, tradusă cuvînt cu cuvînt după Abecedarul nemțesc pentru școlile urbane. Ciudata carte a lui Fulea, tipărită paralel cu litere latine¹ și cu slove chirilice era intitulată: *Bukoavne szau K'erticsike' de nume' pentru trebuintza Pruntsilor Romaenestî Ne-Unitzi din Ardeal.*

¹ Rescriptul împărătesc nr. 1201 de la 10 mai 1816 dispunea ca în școlile românești să se învețe „buchile pe latenie“. (Cf. scrisoarea lui M. Fulea, în *Vatra școlară*, Sibiu, 1907, pag. 300.) În legătură cu acest rescript, episcopul V. Moga scrie într-o circulară a sa din același an: „Prea înălțata Curte în nr. din 10 Mai a hotărît ca în tot satul unde este paroh să se facă și școala

*Despre Nemtzie pre Romaenie acum entae:̃ entoarsze, Sibiuu, In Typografia lui Gheorghie de Clozius*¹ (105 pag).

Bucoavna aceasta, „întoarsă“ cuvînt cu cuvînt din limba germană, și tipărită cu o ortografie ungurească foarte greoaie și complicată, e astfel întocmită: pe primele două pagini dă literele mici, apoi pe cele mari în ordine alfabetică. Vin apoi exercițiile de slovenire, pe o pagină cu chirilice, pe alta cu litere latinești (cu ortografie ungurească: zs, k, sz, cs, ts, ds, en [pentru î] ș.a.). După aceasta: exerciții de citire cu singuratec cuvinte, întii monosilabe, apoi de două și de trei silabe. De la pag. 14 înainte se trece, de la cuvinte singuratec, de-a dreptul la povestiri întregi. Aceste povestiri cuprind, într-o formă destul de plăcută, „materialul de intuiție“, cum se numește el astăzi. Astfel, se spune: ce-l învață pe copil în școală „Jupân dascălu“, ce face mama acasă, ce lucrează în „conhă“ (bucătărie) o fată, ce se face în școală, ce facem cu mîinile, cu urechile etc. Apoi urmează despre: împărțirea timpului, banii, măsurile, tîrguitul, ce lucrează părinții; ocupațiunea plugarului, morarului, măcelarului, pălărierului, cojocarului, postăvarului, croitorului, zidarului, săpătorului de piatră, cărămidarului, bărdașului, măsurului, glăjarului, lăcătușului, olarului, bugnerului, vîrsătorului de plumb, căldărarului, rotarului, șelarului și funarului. După acestea urmează (pp. 56—57), așa, fără nici o legătură: „Forma literelor scrise mici și mari“, după care vin alte povestiri despre: cum se joacă copiii și ce jocuri anume (mijotca, de-a pușcașii, cu cotca [pila], bălaurul, de-a cătanele, cu cercul, de luarea zăloagelor, jocul meșteșugurilor ș.a.). E caracteristic, pentru lumea cu totul străină pe care o reoglindește această bucoavnă, următorul pasaj, pe care-l redăm cu ortografia de astăzi:

„Cu cărțile noi nu ne jucăm. Pentru că în acest joc nu aflăm nici o bucurie, ca cum avem cînd umblăm, fugim, săltăm și sărim. Însă cînd ne jucăm cîte odată în cărți, ne jucăm pe nuci, pe prune, pe alune și pe altfel de acelea. Noi nu ne certăm niciodată și așa nu se face nici o larmă, dacă trebuie să fie liniște. Eu plătesc bucuos ce am pierdut. Eu am învățat că și în joc trebuie să fie omul cu cinste și cu drept“ (pag. 67).

După acestea, urmează povestirea „jupânului dascăl“ despre lume, Dumnezeu, oameni, natură, conform priceperii pruncilor (nemți, bine înțeles). În partea finală (91—105), foarte interesantă, copilul povestește el însuși cum a învățat, pe baza acestei bucoavne, cititul.

Bucoavna în chestiune e tradusă cuvînt cu cuvînt după: *Namenbüchlein zum Gebrauche der Stadtschulen in der kaiserl. königl. Staaten. Mit seiner kaiserl. könig. apost. Majestät allergnädigster Druckfreyheit. Hermannstadt. in Verlag bei Martin Edlen von Hochmeister* (Anul neindicat!). Desigur că această carte s-a întrebuințat în școlile săsești din Transilvania, dar ea e

și dascălul să nu fie altul, ci cantorul bisericii și să fie iertat de darea capului și de tot felul de greutăți de obște și să învețe pruncii a scrie și cu slove latinești“. (Cf. Il. Pușcariu, *Documente, pentru limbă și istorie*, vol. I, pag. 185.) Acest ordin episcopul Moga îl repetă și la 1833. (*Id.*, pag. 195).

¹ Autorul, traducătorul, anul și prețul neindicați. Titlul în partea de sus a paginii, cu chirilice, în cea de jos cu litere latinești. În *Bibliografia românească veche*, vol. III, pag. 117, titlul e dat cu desăvîrșire greșit. Singurul exemplar cunoscut pînă de curînd, acela al lui Gr. Crețu, nu e complet; îi lipsesc tocmai paginile de la început, cu foaia de titlu cu tot. Titlul din *Bibliografie* e luat după V. Popp, care l-a scris probabil din memorie, cum a făcut și cu alte cărți. Noi am dat aici titlul exact, după exemplarul complet pe care l-am descoperit în biblioteca școlii primare din Rășinari.

retipărită după o carte apărută la Viena, din care cunoaștem numai două ediții mai târzii, de la 1830 și 1836 (apărute „im Verlage der k.k. Schulbücher-Administration bey St. Anna in der Iohannissgasse“¹). De altfel, cartea aceasta se vede a fi fost foarte răspândită, căci găsim o ediție de a ei, în parte modificată, chiar și la București, la 1858: *ABC Buch für Knaben und Mädchen, Siebente Auflage, Bukurest, Gedruckt bei Iosef Romanow & Compagnie, 1858* (62 pag.)². Abecedarul acesta era pentru școlile germane din România, și cuprinde și șase pagini cu alfabetul românesc chirilic și civil, și cu câteva piese de citit (pp. 52—57).

Afară de această bucoavnă, M. Fulea a mai tradus din nemțește și un fel de carte de citire, care putea fi socotită drept continuare a bucoavnei și anume: *Cărticica năravurilor bune* (1819), ed. II, 1837. Acest obicei, care reînvie cu trei decenii mai târziu, de a traduce cărțile de școală de-a dreptul din nemțește, nu trebuie să surprindă prea mult. El stă, pe de o parte, în legătură cu sistemul practicat la Viena, de a da în două limbi cărțile socotite acolo bune pentru școală, pe de alta ele sînt o urmare a convingerii rămîinerii noastre în urmă, în ce privește școala, și a înaintării noastre mai grabnice prin adoptarea aproape literală a mijloacelor de care se servesc germanii în opera lor de luminare. Dacă ne vom gândi la ceea ce s-a petrecut timp de câteva decenii la noi, la românii de pretutindeni, în privința aceasta, vom constata că n-avem decît prea puțin dreptul de a-l dezaproba pe M. Fulea.

Încă înainte de ce ar fi lucrat Fulea în direcția aceasta, îl găsim lucrînd astfel pe însuși G h e o r g h e L a z ă r, care se pregătea la Universitatea din Viena pentru cariera de profesor la Seminarul din Sibiu. În timpul anilor lui de studii petrecuți la Viena, Lazăr a tradus mai multe cărți cu destinația de a fi întrebuițate la școală. Aceste cărți ce e drept nu s-au tipărit, dar faptul că le-a lucrat un Lazăr e caracteristic pentru activitatea întregii epoci, care cuprinde primele decenii ale sec. al XIX-lea. Astfel, el a tradus: 1) *Învățăături morale ale lui Gottlieb Ehrenreich (Sittliche Lehren des Gottlieb Ehrenreich, für Knaben)* și 2) *Istoria lui Ion Moritz și a copiilor săi (Geschichte des Ioh. Moritz u. seiner Kinder)*. Acestea, împreună cu încă vreo două cărți, între care și o *Pedagogie*, din limba germană. Dar Lazăr a tradus chiar și din limba ungurească o *Geografie*³, ceea ce e mai curios decît celelalte, care sînt, toate, în spiritul timpului.

Sistemul de a traduce din nemțește cărțile de școală s-a menținut pînă târziu, în parte chiar și în Principatele Române.

Încă la 1851, Regulamentul școlar din Moldova, prin care se intenționa ridicarea învățămîntului țării din situația tristă în care se găsea, zicea în § 10, despre cărțile de școală: „Acestea se vor traduce după cărțile uzitate în Prusia, publicîndu-se concurs pentru acestea. Cărțile premiate se tipăresc cu cheltuiala Statului“⁴.

Bucoavna lui M. Fulea a prins, într-o oarecare măsură, rădăcini. Ea a apărut la 1820 într-o a doua ediție, neschimbată⁵. Dar aceasta a fost și ultima ediție a ei, deși Fulea a funcționat ca director al școlilor pînă la 1850. La 1848 un profesor de la preparandia din Arad, At. Ș a n d o r [48] pre-

¹ În Biblioteca Academiei Române.

² Exemplarul în proprietatea mea.

³ Cf. Avram Sădeanu, *Date nouă despre Gheorghe Lazăr*, Arad, 1914, p. 25.

⁴ Cf. V. A. Ureche, *Istoria școlilor*, vol. III, pag. 29.

⁵ A fost și a treia, la 1826. Vezi B. R. v. III, p. 484, dar fără numele lui M. Fulea.

lucrează această bucoavnă potrivit trebuințelor poporului nostru, într-un *Abeedar*, care însă n-a ajuns să se tipărească ¹.

XX

În acest timp apare un nou centru cultural românesc în Transilvania, sau mai bine zis, el reînvie. E Brașovul, unde s-au tipărit în sec. al XVI-lea cărțile bisericești ale lui Coresi, dar unde de mult încetase o viață literară românească. La 1805, Brașovul reînvie, începînd cu publicarea unei bucoavne cu caracter religios. Tipograful care începe să editeze aici cărți românești e sасul Gheorghe de Șobel (Schobeln), care după cîtva timp își ia ca tovarăș și pe românul Constantin Boghici. Bucoavna în chestiune e o nouă ediție a celei apărute la Sibiu cu 10 ani înainte. Titlul ei e: *Bucoavnă pentru învățătura pruncilor de a să deprinde atât cu cunoașterea slovelor, la slovenire, și la cetanie, cât și la rânduiala Vecerniei, Utreniei și a sfintei Liturghii. Cu cheltuiiala dum. Kiriu Boghici Costandin* ². * Peste trei ani această bucoavnă apare, sub același titlu, într-o altă tipografie din Brașov, și anume la Friedrich Herfurt ³. De aici încolo edițiile noi ale acestei bucoavne apar din ce în ce mai des la Brașov. Astfel [48 bis], ea apare în tipografia lui Schobeln, la 1816 ⁴, la

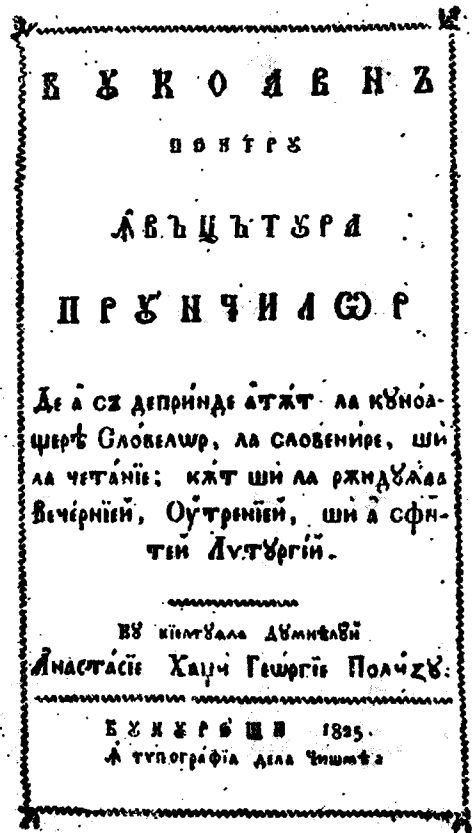
¹ Mss. Academiei Române nr. 1021.

² Cf. *Expoziția Asociațiunii*, 1905. *Catalogul librăriei și tipografiei W. Krafft*, p. 29. În *Bibliografia românească veche*, v. II, p. 455, titlul luat din I. Gross, *Kronstädter Drucke*, e redat incomplet. Un exemplar din această bucoavnă se află în posesia librăriei Krafft, Sibiu.

³ *Ibid.* În *Bibl. rom. veche*, această ediție nu e amintită. Un exemplar se afla în posesia librăriei Krafft și la Bruckenthal, Sibiu.

⁴ B i a n u - H o d o ș, *o.c.*, v. III, pag. 139.

* A se vedea pag. 258 din „Adaos” (O.P.).

Bucoavna religioasă de la Sibiu, retipărită la București, 1825

А	Б	В	Г	Д	Е
Ж	З	И	К		
Л	М	Н	О	П	Р
С	Т	У	Ф	Х	
Ц	Ч	Ш	Щ	Ъ	Ы
Ь	Ъ	Ю	Я		
Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ
Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ

Tablă de slove din Bucoavna de la București,
1825

1817¹, la 1822², și fără dată, înainte de 1826, în tipografia trecută acum pe numele lui Francisc de Schobeln. La 1826 ea apare într-o nouă ediție, tot acolo, prin Friedrich August Herfurt, iar la 1837 într-altă ediție³.

După 1837 bucoavna apare în tipografia lui I. Gött (cu chirilice Gätt); la 1837, 1843, 1844, 1847, 1849, 1851 și probabil și în alte ediții pe care nu le cunoaștem⁴.

Mulțimea edițiilor bucoavnei se explică, pe de o parte, prin trebuințele crescînde ale școlilor, care se înmulțeau din an în an, pe de alta, prin împrejurarea că ele se desfăceau și în Principatele Române, și anume mai ales prin librarul Iosif Romanov din București. De altfel, bucoavna aceasta a fost adoptată pe de-a-ntregul în ambele Principate Române [49]. Ea apare la 1825, fără nici o schimbare, la București, în „tipografia de la Cișmé, cu cheltuiala Dumnélui Anastasie Hagi Gheorghe Polizu”⁵ și, fără dată, în tipografia de la mănăstirea Neamțului⁶. La 1847 ea apare într-o ediție la București, în tipografia lui Iosif Copainig „cu cheltuiala D-lor Iosif Romanov și companie, Librieri rumânești din București”. Acest Romanov tipărește la 1856 o nouă ediție în tipografia proprie din București, cu singurele deosebiri că ea nu mai e cu litere chirilice, ci cu litere civile și că înlo-

¹ *Ibid.*, v. III, pag. 182.

² I. Gross, *Kronstädter Drucke*, pag. 84.

³ V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, v. IV, pag. 217.

⁴ Absolut aceeași bucoavnă apare și la G. Closius în Sibiu, fără dată (Bibl. Acad. Rom. nr. 736). Apar și ediții de bucoavnă fără precesne grecești. Una fără dată, în posesia mea.

⁵ Singurele deosebiri sînt de ordin tehnic: are alte icoane, dă slovele mari așezate într-o tablă cu despărțituri, iar rîndurile de exerciții de citire încep cu litere tipărite cu roșu, ca în cărțile bisericesti și ca în bucoavnele rusești.

⁶ Cf. Xenopol-Erbiceanu, *Serbaria de la Iași*, 1885, pag. 248.

cuieste unii termeni bisericești slavoni cu termeni grecești („chinonic“, în loc de „priceasnă“) sau românești („binecuvîntat“, în loc de „blagoslovit“; dar menține „norodul“).

XXI

În acest timp de frămîntare la Blaj apare, după cît știm, o singură bucoavnă, la 1823. Ea e o nouă ediție, cu oarecare schimbări, a celei apărute tot acolo, la 1777. E posibil ca în acest interval de 46 de ani să mai fi apărut și alte ediții ale acestei bucoavne în Blaj, ele însă nu ni s-au păstrat, și nici amintirea lor nu se găsește nicăieri. Cea de la 1823 are titlul aproape identic cu cea de la 1777, și anume: *Bucoavnă Pentru deprînderé la cetanie, și la temeul învățaturii creștinești. Si céle lalte. Cu blagoslovenia Exselenții sale Pré Luminatului, și pré Osfințitului Dm̃nului Dm̃n, Ioann Bobb, Vlădicul¹ Făgărașului, a Pré Înălțatei Chesaro Crăești Mărimî Sfēt-nic din lăuntru și ordului al v. Leopold Comendator în Blaj la Mytropolie anul 1823 (77 pag.).*

Pe verso întîlnim „Rugăciuné Sfințului Maxim înainté cetaniei“. Pag. 1: „Literale céle Iliricești, cu carele trăesc Romaniî acuma, Literile Iliricești céle înduplecate și Numărul șése, Dithonghiî Iliricești cei proprii, Dithonghiî Iliricești cei ne proprii. Pag. 2: „Slovele Glavișnoare“ (literale mari), „Slovele mai mici“, „Slovele glavicîne“ (vocalele), Dithonghiî și (pag. 4) „neglasnice“ (consonante). Și aici „Cadesă a ști că δ , ξ , ν , φ , ψ pentru numele și cuvintele grecești léu primit slovéniî“. Tot pe pag. 4, încep exercițiile de slovnire, ca la 1777. La pag. 10 începe partea de lectură: În numele Tatălui, Pentru rugăciunile, Împărate ce-

Ilustrație reprezentînd școala, din Bucoavna de la
[București
(Legenda: „Îndoit căutați ucenici la slove“)

¹ Cf. titlul bucoavnei de la 1777, la pag. 51.

КЪ ВЪ О А В Н Ъ
 ПѢНЧУ АНЧІАДЪ ЛА ТЕ
 ШІАІЕ . ШІА АІ ЧЕМІНА ЛЪВЪ
 ЧІТЪРІА КЪЩІНІЩІА . ШІА
 ТЪАЕ ААІАЕ :
 КУ БІГОСЛОВІА ЕХІСАІА .
 ЦІ СІАМ ПРѢ АУКІАІТЪ .
 ЛОНЪ ШІА ПІА СІА СІАЩІАІТЪ .
 АУІА ІАМІАУІА ІАМІА
 І СІА ІА Н Н Б СІА Б Б .
 ВІАДІАІА ФІАГІАІАШІАУІА
 І ПРѢ АІАЦІАІАІА КІАІАІА
 КІАЩІА ІАІАІА ІА ФІАІАІА
 АІА АІАІАІА . ШІА СІАІАІА
 АІА : АІАІА КІАІАІАІА
 ІА ІАІА АА МІАІАІАІА .
 АІА АІАІА

Bucoavna de la Blaj, 1823

resc, Prea Sf. Troiță, Tatăl nostru, Născătoare de Dumnezeu, Simbolul credinței, în formă ortodoxă, fără *filioque* (se zice numai: „carele din tatăl iasă”) și cu credința „întruuna sfântă săbornică și Apostolică Biserică” (nu „catolică”); Cele zece porunci; Cinci porunci ale sfintei Beserici;

„Trei sfaturi ale Domnului Hs; Șapte taine ale sfintei Beserici; Trei fapte bune ale Bogosloviei; Patru fapte bune; Șapte daruri ale Duhului sfânt; Doasprezece Roduri ale Duhului sfânt; Opt fericiri, Șapte lucruri ale milosteniei, carele să apropie de suflet, Trei feliuri de păcate; Șapte faceri de bine; Șasă păcate împotriva Dhului sfânt; Patru păcate care strigă răsplătire de la Dumnezeu; Cinci simțiri ale trupului; Trei vrășmași ai omului; Patru care-s de lipsă a să ști și a să crede, fără care nimené nici decumú nu să va spăsi; Cele de lipsă a le ști din singură poruncă sânt cinci; Patru lucruri care se cuvine a le face dimineața; Patru lucruri care să cuvine a le face când mergi să te culci; Faptele bogosloviei care fiește care creștin iaste datoriu a le zice; Cinci care-s de lipsă spre plinire ispovedaniei, Învățătura pentru ispovedanie, Învățătura pentru ispovedanie și sfânta Cuminecătură”.

După aceasta urmează: „Învățătura pentru tainele Besericii de obște”, prin câteva întrebări și răspunsuri, la început, după care urmează expunerea ființei și administrării diferitelor taine (importantă e taina „sfintei Evharistii”, la care materia e: „Pâné de grâu cu apă firescă făcută la noi dospită; iaste și vin de viță stors, cu puținică apă amestecat”. Deci nu după forma catolică adoptată prin Unire, ci după cea greco-orientală!).

Taina pocăinței se numește: Taina pocăinții¹. Urmează „Învățătura creștină” (în forma catihetică), despre lume, Dumnezeu, diavol, om, Isus Hristos, biserică, apostoli, preoți. Apoi: ca încheiere, Rugăciunile dimi-

¹ De altfel, tot așa și în cartea lui S. Clain, „Taina pocăinției”, Blaj 1801.

neții și „Sfârșit și lui Dumnezeu laudă“. (Numerele nu sunt! E încă tot bucoavna pur religioasă.)

Bucoavna aceasta e întreagă numai cu litere chirilice.

La trei ani după aceasta, apare la Sibiu, însă pentru trebuința școlilor unite, o carte în patru limbi, pe care o putem socoti drept bucoavnă, și care era intitulată: *Orthoepia latina, latino-valachica, Hungarica, Germanica, et serbo-valachica. Iusta gustum hodiernae Paedagogiae in novum ordinem composita a Maniu Montan Nicolao, absoluto theologo viennensi et in Primaria regia normali Schola Balásfalvensi primae Classis Magister. Cibinii. Typis Martini de Hochmeister, Caes. reg. priv. Typograph et Bibliop. 1826 (118 pag.)*.

Pe verso clauza de aprobare: „Potest imprimi, Claudiopoli, die 10 Octobris 1825. Ioannes Szabo, Revisor“.

Partea primă a cărții e bucoavnă latinească cu exerciții de slovenire, apoi cu Oratio dominica, Salutatio angelica, Symbolum SS. Apostolorum, Decem Praecepta Dei, Quinque praecepta Ecclesiae, Septem Sacramenta și Modus ministrandi et Respondendi Sacerdoti. Apoi exerciții de scris cu piese: Gallina et pulli (cu „Doctrina“), Vulpes et larva și Cicada et formica.

Partea a II-a: Bucoavnă românească cu litere: Tatăl nostru etc. ca la partea latinească, afară de slujbă, dar în schimb cu rugăciunea de dimineață și de seară. La partea de scris: Găina și puii (cu învățătură), Vulpea și larva, Greierușul și furnica.

Partea a treia e unguerească și e la fel întocmită ca și cea românească. Partea de scris dă însă piesele: Egészségtelen a mi sok. A felsőségnék hasznárol. A pásztor ember (din Bucoavna de la Sibiu 1783, respectiv din ediția anterioară germano-maghiară a ei!).

Partea a patra e nemțească: După cele 7 sacramente: Das fromme Kind și Gebet eines Weisen. Partea scrisă: Allzuviel ist ungesund. Vom Nutzen der Obrigkeit. Der Hirt (din același izvor).

Partea a cincea e românească, cu chirilice: „Orthographia serbo-valachica“. Aceleași exerciții la început, cu deosebirea că rugăciunile au o parte introductivă cu „Mărire ție“! apoi, în loc de rugăciunea de dimineață și de seară, o istorioară morală: Pruncul iubitor de știință (de fapt „Pruncul de lucruri cercătoriu“ din Alfavitul de la Blaj, 1783).

Interesantă e partea care ar trebui să cuprindă scrisul („Manuscriptum serbo-valachicum“). Aici se dau numai slovele mici și mari, dar nu după azbuchi, ci după ușurința la scris, ca și în cele trei capitole precedente. Încolo sînt: o povestire despre școală, care pare originală (fără titlu) și o a doua cu titlul: „Un păcurariu“, care se găsește și în capitolul nemțesc și în cel ungueresc. În încheiere un „Vocabularium Latinum, Valachicum, Hungaricum et Germanicum“ (pp. 99—118).

Această carte s-a întrebuințat, desigur, în școlile Blajului ca bucoavnă. Ea a înlocuit în aceste școli bucoavna quadrilingvă a lui G. Șincai. În școlile de la sate se întrebuința și mai departe bucoavna religioasă de la 1823, care era și în forma ei exterioară aproape la fel cu cea de la 1699.

Cum se explică acest număr mic de bucoavne apărute pentru școlile române greco-catolice? Căci, în adevăr, cîtă vreme pentru școlile ortodoxe avem în răstimpul de la 1770—1870 nu mai puțin de 36 de bucoavne cunoscute, pentru cele unite n-avem decît 6, cu cea de la Cluj (1744) cu tot. Chiar admițînd că unele ediții ale bucoavelor pentru ortodocși s-au între-

buintat și în școlile unite — ceea ce e mai mult decât probabil — totuși disproporția între aceste bucoavne e surprinzător de mare.

Explicația o găsim, cred, în interesul cel mare pe care l-au manifestat aproape totdeauna greco-catolicii pentru învățământul superior, de dragul căruia le rămânea mai puțin interes pentru învățământul primar. Așa a fost aceasta în trecut și așa este și astăzi. Deși mai favorizați de împrejurări decât ortodocșii, uniții n-au putut ține niciodată concurență cu ei pe terenul învățământului primar. Încă la 1813, scria Petru Maior în *Istoria bisericească*: „Iară cu școalele cele de pe sate până acum întrec neuniții pre cei uniți în Ardeal“¹. Acest dezechilibru, constatat înainte de aceasta cu mai bine de un veac, s-a menținut pînă în ziua de astăzi. *

XXII

Și tipografia crăieștii universității din Buda am văzut că și-a început activitatea cu tipărirea unei bucoavne, în două limbi, la 1797. La 1808, această bucoavnă apare numai cu text românesc, iar mai târziu îi urmează mai multe ediții, care prezintă și oarecare schimbări (1829, 1832, 1835, 1852 și probabil și altele, care nu ne sînt cunoscute). Toate aceste ediții apăreau în prima linie pentru școlile din Banat și din părțile ungurești. O bucoavnă deosebită de acestea apare însă în tipografia din Buda la 1826, dînd ca autor pe Gheorghe Lazăr. Ea nu se mai numește bucoavnă, ci: *Povățuitorul tinerimei către adevărata și dreapta cetire. Într-acest chip acum întâia oară lucrat de Gheorghe Lazăr, Fostul Profesor al înaltelor școale Românești din București și acum întâiaș dată tipărit cu toată cheltuiala prea cinstitului, prea vrednicului și de mărit neam născutului D. D. Grigorie de Bălănu, marelui Dvornic al Principatului Valahiei* (Buda, 1826, 112 pag.).

Vom da mai întii descrierea *Povățuitorului*, cu toate că avem o descriere a lui — ce e drept destul de superficială —, de A. Vizanti² [50].

Primele 19 pagini fără paginație. Pe pag. 3 e dedicația către Grigorie de Băleanu, marele vornic al Principatului Valahiei, care a plătit cheltuiala tiparului. Pp. 5—12 cuprind un fel de prefață a editorului Zaharia Carcalechi [51] în care se plînge că nu-i merge bine negoțul cu cărțile, deși a băgat în el „mai bine de o sută de mii de fiorini“, din cauză că în Principatele Române „Românii mai bucurosi cumpără cărți grecești, decât românești“. Urmează un potop de laude la adresa lui Băleanu, pentru ca, în schimb, despre Gheorghe Lazăr și despre *Povățuitorul* lui să spună numai aceste cuvinte:

„Am făcut Domniei Tale arătare că răposatul Lazăr, fostul Dascăl Românesc în București, au lăsat două Manuscripturi a se tipări pentru folosul tinerimei Românești; și Domnia Ta, cu tôte că te afli înstreinat de Patrie și cu mare cheltuială cuprins, îndată mi-ai poruncit a să da sub împărătesca Țenzură, și cu tótă cheltuiala Domniei Tale să se tipărescă, și în dar să se împartă la fii(i) Patriei și la școlile Românești“.

¹ Cf. T. Cipariu, *Acte și fragmente*, pag. 158.

² *Abecedarul lui Gheorghe Lazăr*. Notiță bibliografică de A. Vizanti, profesor la Universitatea din Iași. Extras din *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, fasc. II, vol. I, București, 1883.

*Despre bucoavnele tipărite la Blaj, la 1838 și 1853, a se vedea pp. 254—255 din „Adaos“ (O.P.).

II

ABECEDARELE DIN TRANSILVANIA

INTRODUCERE

Cercetările asupra vechii literaturi școlare românești ne-au arătat că aceasta a stat timp îndelungat în strânse legături cu literatura școlară a celorlalte popoare ortodoxe. Diferite împrejurări de ordin religios și politic au tăiat, cu timpul, aceste legături, aducând literatura școlară românească în dependență de cea din apusul Europei. Pe de o parte, ideile revoluției franceze, care au străbătut repede în toate părțile lumii, pe de alta, tendințele politice ale guvernului austriac au dat, în Transilvania, un alt curs școlii și literaturii puse în serviciul acesteia.

În Principatele române, activitatea lui Asachi și Lazăr, pe de o parte, iar pe de alta încetarea regimului fanarioșilor, au trezit la o nouă viață națională-culturală spiritele adormite pînă aci. O întreagă literatură școlară nouă se ivește acum și aici, sub influența ideilor Apusului. Ea străbate, pentru un scurt timp și în Transilvania, unde însă nu poate prinde rădăcini adînci. Literatura școlară românească din Transilvania își leagă soarta de aceea a popoarelor străine din Austria, dezvoltîndu-se pînă în timpurile de acum aproape cu totul deosebit de cea din România. [60]

După 1810, cel mai harnic centru cultural din Transilvania, în ce privește învățământul primar, devenise Sibiu, care era orașul de reședință al episcopului român ortodox. Blajul excela mai mult prin învățământul gimnazial și seminarial, care avea tradiții de mai bine de o jumătate de veac.

Sibiu avusese norocul să fie dăruit cu câțiva „directori naționali” ai școlilor care au lucrat cu multă râvnă la înaintarea învățământului. Astfel îl găsim, încă la anul 1786, pe Gheorghe Haines, apoi pe Dimitrie Eustatievici și pe Radu Tempea, care au scris mai multe cărți pe seama școlilor și, în urmă, pe Moise Fulea, care a condus treburile școlare timp de aproape patru decenii, scriind și el pentru școală o bucoavnă, apărută în două ediții, și o carte de citire pentru școlari, numită *Cărticica năravurilor bune*. Dacă mai adăugăm la acestea și prezența în Sibiu, pe timp de câțiva ani, a lui Gheorghe Lazăr, care a fost între 1811—1815 profesor la seminarul de acolo, și care în acel răstimp a tradus pentru trebuințele școlii — mai ales ale seminarului — mai multe cărți din nemțește și ungurește, și dacă mai amintim activitatea privilegiatei tipografii a lui Petru, și mai târziu a fiului acestuia, Ioan Barth, ne putem face o idee destul de apropiată despre importanța culturală crescândă a Sibiului în primele decenii ale secolului al XIX-lea.

Bucoavna de la Sibiu, publicată la 1795, probabil de însuși directorul învățământului, D. Eustatievici, se transplantase și la Brașov, și, la 1825, chiar și la București, în vreme ce tipografia lui Barth începea să fie căutată chiar de bărbați de carte din România. Nu mai vorbim de mulțimea de cărți bisericești tipărite în sec. XVIII la Râmnic, care se retipăreau acum la Sibiu, ci voim să amintim numai de cărțile școlare pentru Muntenia care începeau a se tipări la Sibiu. Încă la 1811, vedem apărând acolo o carte de școală, care reunea la un loc bucoavna și cartea de citire, și care era tradusă din grecește, după Polyzois Kontos, de arhimandritul Nicodim Greceanul de la mănăstirea Argeșului¹.

În acest timp, în Principatele române, învățământul era la un nivel mai înalt decât în Transilvania, dar el nu era românesc, ci grecesc. Prin stăruința

¹ Despre aceasta vezi partea I a cercetărilor noastre, pag. 79 și urm. I. Vuia susține că Moisi Bota a publicat, la 1820, un abecedar cu litere latinești (*Vatra școlară*, 1909, p. 259).

lui Gheorghe Lazăr și, într-o anumită măsură și a înaintașilor lui, acest învățământ străin a început să apună, luându-i locul școala românească, reînviată prin ei. Lazăr a lăsat în urma sa, după o activitate de opt ani, nu numai un mănunchi de idei regeneratoare, ci și o mînă de elevi, care au răspîndit în pături largi aceste idei. Școala de la Sf. Sava a devenit, în scurt timp, o pepinieră de apostoli ai culturii române. Nu-i de mirare că unii dintre aceștia, care trăiau într-o strînsă legătură sufletească cu Lazăr, căutau, după moartea acestuia, legături cu însuși locul de unde a pornit acest propovăduitor al unui crez nou.

În adevăr, puțin timp după moartea lui Lazăr, aflăm pe cîțiva oameni de școală din Muntenia alergînd la Sibiu, ca să-și tipărească acolo cărțile de școală [61]. Între ei e Grigorie Pleșoianu [62] și, puțin mai tîrziu, dascălul cîmpulungean, fost elev al școlii de la Sf. Sava, D. Jia nu, [63] care tipărește în Sibiu un *Mentor* sau *Abecedar*, la 1836. Cărțile acestor doi dascăli români sînt străbătute de un patriotism românesc înflăcărat, cum nu-i mai găsim pereche pînă atunci. Fiecare pagină comunică sentimentele cele mai călduroase și mai simțite pentru țară, căreia voiau să-i dea un suflet nou, altruist și generos. În special, *Abecedarul* lui Pleșoianu, apărut în Sibiu(?)¹ la 1828, sub titlul: *Abecedar înlesnitor pentru învățătura copiilor**, e atît de frumos, atît ca fond cît și ca formă, încît întrece într-o privință tot ce s-a scris pînă astăzi la noi în acest ram. El nu e o simplă cărticică menită a-i învăța pe băieți slovele, ci el vrea să le inculce acestora cele mai mari și mai înalte idei sociale, politice și religioase pe care se poate baza viața unei societăți și a unei țări. E atît de incomparabil de frumos acest *Abecedar*, încît nu ne putem opri de a nu reproduce din el mai multe părți, alături de care paginile abecedarelor de mai tîrziu vor păli cu desăvîrșire.

În „Introducția” *Abecedarului*, Pleșoianu spune următoarele:

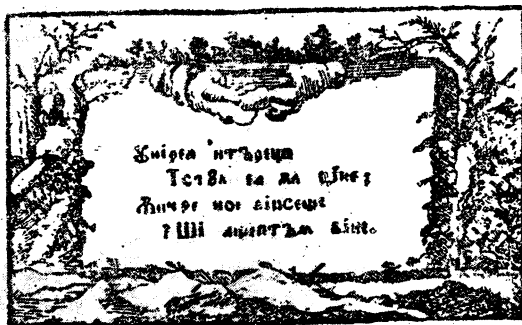
„De vreme ce șiinț’a citirii este cel’ mai anevoe meșteșug’ și tribue cele mai ușoare mijloace spre a-l putea pricepe Copiî, prea bine se-a chibzuit, soșietatea de a hotără ca literele să nu se mai citească sârbește, ci firește; adică: a, be, ve, ghe, de, e, je, fe, și ci, și devreme ce învățatur’a citirii privește mai cu seamă de a face pe un’ copil să fie om bun și cinstit’ ăn soșietate și ăn patriea sa, nu e nici o greșală de-a apuca neștine drumul’ cel’ mai scurt’ care ăl poate duce acolo. Fără această băgare de samă, nu este de căt o vreme pierdută la ămvățătură, de care ferindu-mă, am alcătuit’ acest’ *Abecedar*’ cu chipul’ cel’ mai lesnicios’ și cu totul deosibit de acela care avem’ typărite pînă acum, pe care, cercarea m-a făcut să le dovedesc’ d’un’ folos’ negustat’ de duhul’ pruncilor cel crud.”

Trecînd la cuprinsul cărții vedem că, de ex., la exercițiile de citire Pleșoianu dă cuvinte ca: lumină, roman, virtute, dreptate, libertate, luminare, deșeptare, desrobire, înflăcărare, împărăție. Apoi propoziții de o înălțime de idei ca acestea:

Patriî tribue judecători dreptî.
Cătrecer’ rădică măimele ceice roagă pre Dumnezeu.
Cătrepărinți, să cuvine sa fim’ plecați.
Cătrecămvățătorî, să cuvine să fim’ cu respect’.
Cătrecăsărit’, se ămvărtește Pămăntul’.
După mărturicia faptelor’ țăranul are dreptate.
După nedreptatea prințului, norodul’ se școală asupr’alui.

¹ Cf. V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, I, p. 124.

* Alte surse bibliografice indică Craiova, locul unde a apărut *Abecedarul* lui Gr. Pleșoianu. A se vedea și pag. 259 din „Adaos” (O. P.).

Coperta Abecedarului lui Gr. Pleșoianu

După nedreptatea judecătorilor' norodul' cârtește împotriv'a lor !
Sub cârmuirea Prințului celui bun', ânflurește Patriea.
Sub chipul' smerenii, fățarnicul' ânșală pre cei nevinovați.
Pentru lege și patrie batem' războiū.
Pentru neam' și mântuirea lui murim' mulțumiți.
Pentru ânțărirea școalelor', ne rugăm' neânțetată'.
Pentru ținerea statului cheltuim cutoți.

După cîteva cuvinte despre Dumnezeu și despre legile lui, urmează:

Când păzește omul această lege alui Dumnezeū, poate să trăiască fericit or ân ce țară.

Noi ânșă, iubiții miei prieteni, avem' țar'a noastră, pe care o numim Patrie, au mum'a noastră, căci ea ne hrănește și ântrâns'a trăim'.

Dumnezeū ne mai poruncește ca să iubim pe toți frații noștrii rumâni și mai mult' pã cei dela sate decât pre cei dela orașe.

Căci cei dela țară și plugarii', lucrează pãmântul', și scot tot felul de roade și pâinea cu care trãesc oroșanii.

Așa dar, iubiții miei prieteni, plugarii și țărani care ne hrănescū pre noi tribue cinști și socotiți ca niște părinți ai noștri.

Aceștia se lasă pe ei săraci și ne facū noū celor' după la orașe toate făr de câte n-am putea trăi, pentru aceea nu se cuvine să-i nedreptățim, să ne răstim' la dâșii, și să-i ânjurăm' au să-i ânșelăm' când îi vedem proști.

Ilustrație aflată pe pagina anterioară a foii de titlu a Abecedarului lui Gr. Pleșoianu

Acești proști sânt'frații noștri, și fii ai lui Dumnezeu ca și noi căci el' ne-a făcut' pe toți, pentru care foarte mult' s-ar mâniea Dumnezeu când ar vedea că noi necăjim' vre unu din ei.

Aceasta este „ânvățătura ântâiu“, iar a doua e:

Noi tribue să mulțumim' lui Dumnezeu pentru că ne-a făcut' cu minte ca să ne gândim', cu cuvântare ca să vorbim' și să arătăm' prin glas' lucrurile de care gândim'.

Tribue să mulțumim' lui Dumnezeu încă, pentru că ne-a făcut' trupurile noastre așa de minunate și ândemânatece, âncât putem face orice voim'. Cu mâinile putem să scrim', să coasem', să âmpletim' și altele. Cu trupurile putem să ne culcăm', să ne sculăm', să ne plecăm', să ne suim', să ne scoborâm' și altele. Cu picioarele putem să umblăm', să sărim', să alergăm' să jucăm' și altele.

Mai tribue să mulțămim' lui Dumnezeu, că ne-a dat cinci organe simțitoare, cu care pricepem' toate câte sânt și câte se fac' ânprejurul nostru.

Aceste organe simțitoare sânt: vederea, auzirea, mirosirea, gustul și pipăirea.

Toate darurile acestea sunt date trupului omenesc', care e mai minunat decât al' celorlalte dobitoace. Tribue cum zic' să mulțumim' lui Dumnezeu pentru ele.

Dar aceste mădulari ale trupului nostru poate nu ar' fi așa de sănătoase dacă părinții noștri nu ar' fi ângrijit' de noi când amî fosti mici. Urmează dar să mulțumim' lui Dumnezeu că ne-a dat' așa buni părinți, cari îngrijesc acum și pentru creșterea minții noastre.

Mai tribue să mulțumim lui Dumnezeu și pentru câte a lăsat' pre pământ și pentru toate acelea de care ne bucurăm pe lume.

Această mulțumire, iubiții miei prieteni, tribue să o facem din inimile noastre cu curățenie și dragoste.

Către acestea, tribue să ne rugăm' lui Dumnezeu ca să ne ție sănătoși spre a putea face toate lucrurile ce ne sânt spre trebuința fericirii noastre și ca să ne dea gând bun a urâ lenea și a iubi bărbăția. A urâ tyrânia, ne dreptatea, și pre toți aceia câți fac' rău patrii și celui de un' neam' cu noi, și a iubi patriotismul, dreptatea, și pre toți aceia câți fac' bine patrii și neamului rumânesc.

Ilustrație de pe coperta ultimă a Abecedarului lui Gr. Pleșoianu

Când ne rugăm' lui Dumnezeu pentru acestea nu pentru alte faceri de bine, **t r i b u e** asemenea să ne rugăm' cu inimile și cu sufletele noastre, fără vorbe și sgomot pentru că Dumnezeu nu caută la acelea cari vorbesc oamenii din gură, ci caută la acelea care cugetă cu inimile lor.

Urmează apoi Tatăl nostru, Împărate Ceresc, Prea sfântă Troiță, apoi următoarea rugăciune:

Dumnezeule prea bune, Tu care n-ai făcut' pă nici un' om ca să fie necăjât, ci voești ca toate făpturile să se bucure de ființ'a lor', scoboară lumina ta preste noi și preste toți cei mari ai patrii noastre că văzând' binele să-l âmbrățișăm' și să nu mai fim necăjâți de aici înainte, fă pe toți rumânil să iubească dreptatea și unirea, ca să poată împărăți dragostea națională și între ei, amin.

Astfel se prezintă cel dintii abecedar românesc, tipărit la Sibiu, cu idei naționale foarte înaintate și liberale și cu o iubire mai ales pentru țărani cum nu mai întâlnim în nici o altă carte de școală de mai târziu. Ce binefacere ar fi fost pentru viața noastră națională, dacă această notă s-ar fi menținut în toate abecedarele românești de mai târziu, pînă în zilele noastre !

Despre un astfel de abecedar, care desigur că nu îndeplinea toate condițiile de ordin didactic, dar a avea în schimb calități sufletești cu totul superioare, se poate zice, cu tot dreptul, că e o „Evanghelie națională“. El n-a rămas necunoscut nici oamenilor de școală din Transilvania. La 1830, găsim printre cei care s-au prenumărat la o altă carte a lui Pleșoianu (*Frumoase dialoguri franțezo-românești*), alături de persoane din București, Craiova, Râmnic și Drăgășani și pe următoarele din Sibiu: *episcopul V. Moga* (10 exemplare), *arhidiaconul Moisi Fulea*, directorul școlilor de teologie (5 ex.), *proto-popul Petre Bodila* (5), *P. P. Maniu Montan Nicolau* (5), *Ioan Panovici* (?), *Casa D. H. Constandin Pop* (10),

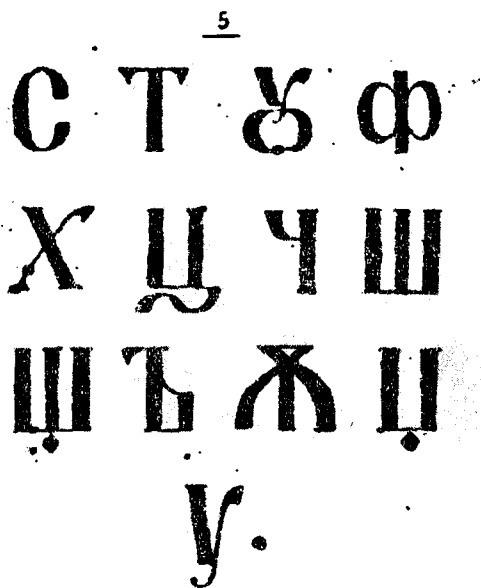

Tabla slovelor din Abecedarul lui Gr. Pleșoianu

M. Aron, vameșul împărătesc de la Turnul Roșu (6), *Timotei Sipar*, (Cipariu, n. a.) profesor de filosofie în Blaj (10) și *Iosif Drotlef* (5).

Creдем că nu greșim, cînd afirmăm că această considerație, pe care i-au acordat-o lui Pleșoianu aproape toți oamenii de școală din Transilvania de pe acea vreme, se explică prin interesul pe care l-a trezit acesta cu abecedarul său de la 1828¹.

Dascălii munteni, crescuți într-o atmosferă școlară mai înaltă, precum vedem, aduc, în cărțile lor, tipărite la Sibiu, preocupări mai înalte decît cele pe care le-am întîlnit pînă aici în Transilvania.

II

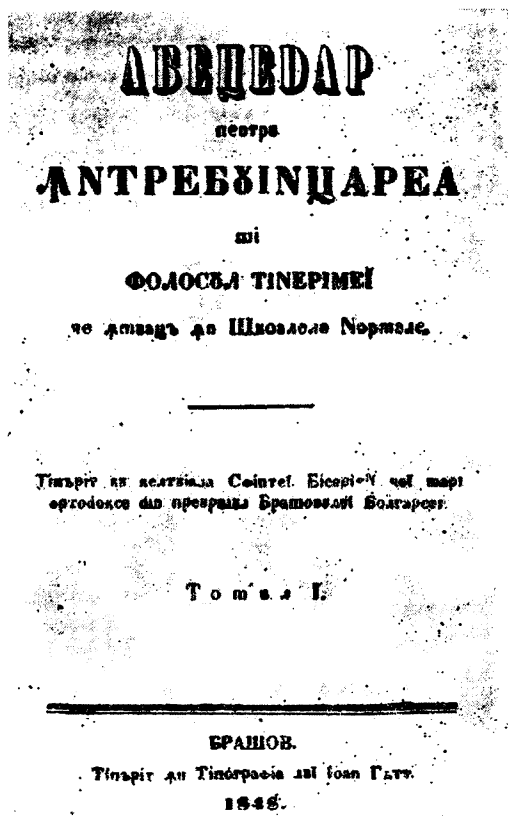
Probabil că școala din Transilvania, care avea tradiții de peste un veac, s-ar fi dezvoltat și de la sine în direcția în care s-a dezvoltat mai tîrziu², totuși, nu e fără importanță, împrejurarea că, la un moment dat, literatura didactică din Transilvania, și prin ea și școala de acolo, e influențată de bărbați de școală din Muntenia. Astfel, într-o vreme cînd bucoavna era încă în apogeul activității ei, la 1848, apare în Brașov *un abecedar*, a cărui influență munteană se resimte de la prima vedere.

¹ Din punctul de vedere al metodei învățării cititului (căci de scris încă nu e vorba), Abecedarul lui Pleșoianu e încă destul de primitiv, deși, după cum s-a putut vedea din prefață, el înseamnă un mare progres față de bucoavnă. Întîlnim în acest abecedar, pe care însuși autorul îl numea mai tîrziu pe coperta altor cărți ale sale *Abecedar fizic*, și ilustrații din istoria naturală.

² Deși n-are o importanță tocmai mare pentru școala din Transilvania, amintim totuși încercarea lui M. Boiagi, învățătorul macedo-român al școlii grecești din Viena, de a publica un *Orbis pictus*, după Comenius, în zece limbi, între care și cea daco-și macedo-română. (Cf. cercetarea despre bucoavne, pag. 101.)

Ilustrațiuni din Abecedarul lui Gr. Pleșoianu

Titlul Abecedarului lui D. Jianu, retipărit la Brașov, 1848

Abecedarul acesta, care e cel dintîi abecedar pentru Ardeal, e intitulat, „Abecedar pentru întrebuintarea și folosul tinerimei ce învață în Școalele Normale. Tipărit cu cheltuiala Sfintei Bisericeii cea mari ortodoxe din preurbiiul Brașovului Bolgarseg. Tomul I. Brașov. Tipărit în tipografia lui Ioan Gätt. 1848“ (72 pagini).

Titlul Abecedarului e cu litere civile, cartea însăși e cu slove chirilice. Iată mai de aproape, cum e împărțit și ce cuprinde acest Abecedar:

Cap. I. Începuturi. De litere și împreunarea lor. Începe cu vocalele, toate, una după alta. Apoi cîteva consonante, după care vocalele împreunate cu consonante. După trei pagini, urmează literele mari și exerciții de citire cu silabe fără înțeles, printre care și multe cuvinte monosilabe cu înțeles. Apoi cuvinte de două silabe (pag. 10). La pag. 15: „afară de cele douăzeci și șapte de simboluri ale cetitului, mai sunt încă și acestea: (semnele de punctație)“.

Cap. II. Reguli morale. 1. Dimineața; 2. Pe drum; 3. În școală; 4. În biserică; 5. La masă; 6. În tot locul; 7. Seara.

Cap. III. Ferirea de primejdii. Începe astfel: „Un bătrîn, ca să ferească pe micii săi nepoți, le spusă oarecare întâmplări și-i povățuește. 1. De ape, 2. De sărire; 3. De ghiață; 4. De moară; 5. De puț sau fântână; 6. De locuri înalte și 7. De arme“.

Cap. IV. Curățenia și sănătatea. 1. Curățenia mânilor; 2. Curățenia capului; 3. Încălțăminte; 4. Îmbrăcăminte; 5. Sănătatea gurii și 6. Sănătatea trupului.

Cap. V. Povățuiri morale și rugăciuni. 1. Frăția între copii; 2. Fă bine și celui ce te urăște; 3. Rugăciunea dimineții; 4. Rugăciunea mesei; 5. Rugăciunea de seară; 6. Sâmbătă seară;

7. Dumineca dimineață; 8. Pentru mărturisirea păcatelor și 9. De sfânta Cuminecătură.

Cap. VI. Alte sfinte rugăciuni, pentru mârniți la suflet și diferitele tropare și irmoase de ale sărbătorilor, cu totul 15. Apoi: 16. Cele șapte daruri ale Duhului Sfânt; 17. Cele nouă roduri ale Duhului Sfânt; 18. Șapte taine ale legii nouă; 19. Nouă porunci ale Bisericii; 20. Șapte fapte ale milii cei trupești; 21. Șapte fapte ale milii cei duhovnicești; 22. Tablele legii; 23. Trei fapte bune ale blagosloviei; 24. Trei sfaturi ale Evangheliei; 25. Patru bunătăți ale sufletului; 26. Patru bunătăți ale trupului; 27. Șapte păcate de moarte; 28. Șapte faceri de bine împotriva acestora; 29. Cele patru păcate strigătoare la ceriu; 30. Șase păcate împotriva Duhului Sfânt; 31. Cele nouă păcate străine; 32. Cele nouă fericiri și 33. Cele 12 roduri ale milosteniei.

Cap. VII. De timp, sărbători și superstiții. De timp, de sărbători, de superstiții, de strigoi, de vîrcolaci și de sculara mortului.

La sfîrșit: Cântarea dimineții („Din buze nevinovate“ etc.) și „Tabela înmulțirii“ pînă la 100.

O privire mai superficială ne-ar putea face să credem că abecedarul în chestiune e făcut sub influența literaturii didactice nemțești sau ungurești din Transilvania. Dar dacă cercetăm cu atenție, nu e greu să ne convingem că el nu seamănă cîtuși de puțin cu bucoavnele nemțești de la Viena sau de la Buda, ci, dimpotrivă, el trădează oarecare legătură cu bucoavna de pînă aci, pe care o reproduce pe jumătate, în cap. VI, pe de altă parte cu viața tipică a însuși poporului român, din care sînt luate mai multe povestiri.

În adevăr, acest cel dintîi abecedar pentru școlile românești din Transilvania nu e altceva decît o ediție nouă, întrucîtva modificată, a unui abecedar muntenesc, apărut la Sibiu (?), sub titlul *Mentor sau Abecedar pentru folosul tinerilor cari să îndeletnicesc la învățatură* de D. Jianu, MDCCXXX, ... „adeacă létul sau anei dela venirea Rumânilor în Dacia“ (= 1836)¹.

D. Jianu fusese elev al colegiului Sf. Sava din București. El dedică această carte profesorilor lui. Dedicăția, plină de o inspirație înaltă, merită să fie redată, în întregime, aici:

Domnimei învățători din Colegiul sfântului Sava!

Cinci datorii sfinte îmi zicéși, când vă erém școlariu, că are fiecare om:

1. Către Dumnezeu.
2. Către Patrie și stăpânire.
3. Către Născători.
4. Către moraliștii săi părinți, adică către Preoți, Bătrâni, și învățători, și
5. A ne ajuta unii p'alți în nevoi.

Eu p'acest sentiment, am îndeprins această mică ostenelă, ce acum o supui supt vederé dumnévoastră. Adevărat că a compune, e acelor mai ideați decît mine, dar eu nu am compus decăt, ideile ce mi lé-ți însuflat, și dacă tinerii noștri Rumâni vor dobândi vreun folos, nu trebuie să mi să dé mie, ci dumnévoastră învățătorilor mei, dela carei m-am folosit și eu mai micul și răcunoscătorul dumnévoastră școlar D. J i a n u.

Caracteristic e și moto-ul pus pe pagina a doua a abecedarului: „Să învățați, să vă păziți sănătatea, să respectați cele sfinte, să vă iubiți némul și

¹ Despre o altă carte a lui D. Jianu cf. N. I o r g a: *Cu ce se ocupă un școlar la 1830*, -n *Revista generală a învățămîntului*, anul XI (1916), nr. 5-6.

Patria, să vă iubiți unul pe altul și să nu credeți nimicurile. Aceasta doarește Mentor dela tineri Rumâni“.

Abecedarul lui Jianu a apărut la 1836, în trei fascicule deosebite — pentru fiecare „trimestru“ câte o fascicolă (I, pp. 1 — 46; II, pp. 47 — 74; III, pp. 75 — 113).

Dacă vom compara abecedarul de la Brașov cu cel al lui Jianu, constatăm că el e luat aproape întreg după acesta. Și anume: primele zece părți ale cap. I sînt absolut identice (pp. 3—6 a celui din Brașov), p. 13 = 20, 14 și 15 = 21—22, 25 aproape identic cu 33—34. § 2 (pag. 15) aproape identic cu § 2 (pag. 28). La Jianu urmează, după semnele de punctuație din acest §, paragraful 3, cu numere înșirate unul după altul, cu cifre și cu cuvinte, de la 1—100, ceea ce în Abecedarul de la Brașov nu e. § 4 cuprinde „Tabla înmulțirii“, care în Abecedarul de la Brașov e tocmai la sfîrșit (pag. 72) sub titlul „Tabela înmulțirii“.

Cap. II de la Brașov nu știm de unde e luat.

Cap. III, identic cu cap. II de la Jianu.

Cap. IV, identic cu cap. III de la Jianu, cu deosebirea numai că la acesta sfaturile despre curățenie și sănătate le dă tot bătrînul din cap. II, iar în Abecedarul de la Brașov și le dau cititorii (copiii) înșiși.

Cap. V, identic cu cap. IV de la Jianu, cu aceeași observație ca mai sus, precum și cu aceea că la pag. 9 (Sf. Cuminecătură) la Jianu e și o icoană care reprezintă prefacerea vinului și a pîinii de la cuminecătură în trupul și singele Domnului (pag. 73).

Cap. VI. Primele 15 rugăciuni și irmoase, identice cu cele din cap. V la Jianu (acesta are și două icoane religioase). Sub pag. 16, Jianu dă tablele legii și cu aceasta termină cap. V. Abecedarul de la Brașov urmează mai departe pînă la pag. 33.

După acest capitol, Abecedarul de la Brașov lasă afară din Mentorul lui Jianu un capitol întreg, *Pentru Patrie* (88—95), în care se vorbește cu căldură despre vechea Dacie și despre întreg poporul român, în sens răs-picat românesc.

Cap. VII e după cap. VII și VIII de la Jianu, cu oarecare deosebiri. Și anume, e lăsată la o parte înșirarea sărbătorilor de la Jianu, pascălia, apoi despre ciură și despre stafie. Poezii la Jianu nu găsim. Abecedarul de la Brașov a luat dintr-alt loc „Cîntarea dimineții“ (de Eliade-Rădulescu), poate că din Abecedarul românesc tipărit în ortografia sfintei episcopii din Buzău la 1839, pp. 21—25. (În ed. I de la 1835 a acestui abecedar poezia nu se găsește).

Sfaturile și povestirile din acest abecedar sînt atît de frumoase, de sincere, de convingătoare și de specific românești în același timp, încît cu greu li s-ar găsi pereche în întreaga noastră literatură didactică. Ele ar trebui re-editate, parte în cărțile de școală actuale, parte în revistele pentru copii, care sînt atît de searbede și cuprind un material de lectură adeseori silit și nenatural [64].

Iată cîteva exemple din acest abecedar:

„Folosul din sărbători puține. Un om sărac de va lucra într'o zi câștigă un leu, iar un milion de Români de vor lucra la alții sau la casele lor câștigă un milion de lei.

Un milion de Români, de nu vor lucra 150 zile într'un an, pîgubesc 150 milioane de lei, așa dară iată sărăcia noastră“.

Alta despre *Fermecătoare*:

„Fermecătoarele, vrăjitoarele și ghicitoarele, când ar ști să ghicească, ar ghici unde sânt bani îngropați și i-ar scoate, iar n'ar ghici pe două trei parale proștilor. Se vede dar că nu știu nimic și e numai o înșelăciune, și că dracul lor nu le ajută nimic.”

Pe alocuri, se simte influența lui Gr. Pleșoianu și a epocii aceleia de avânt pentru regenerarea culturii și națiunii românești. Iată, de ex., un pasaj, care ne reamintește pe Pleșoianu:

„Să învățăm, căci învățătura înalță pe oameni și neamul, ș'un nēm atunci e mai fericit, cînd are oameni mulți învățați și înfrățiți. Amîndoaă acestea fraților izvorăsc din școale, adecă și învățătura și frăția, de aceia omul cel înțelept și bine învățat totdeauna cinstește biserica și ajută școala pe care este întemeiată biserica și din care es povăzuitoari cei buni ai bisericii și cine ajută o școală nu miluește un sărac, ci tae sărăcia la mulți sărmani și nenorociiții copii, cari cu vreme vor fi folositori lor și nēmului lor. Noi așa dară prunci până ne vom mări ca să putem ajuta școalele, să ajutăm și să învățăm pe copii cei săraci, iar mărindu-ne să apărăm și să ajutăm învățătura care este singură nădejde săracilor, și înălțare neamului”.

Astfel de cuvinte anevoie ar mai găsi cineva în cărțile de școală de mai tîrziu din Transilvania și chiar din România. Doar *mitropolitul Silvestru Morariu-Andrievi* [65] din Bucovina a mai depus în admirabilele cărțile de școală ale lui un astfel de suflet plin de iubire pentru ce e adevărat, bun și frumos.

Cine va fi retipărit și, în parte, prelucrat, la Brașov, Abecedarul lui Jianu, aceasta nu o putem preciza deocamdată. Ceea ce putem spune însă e că apariția acestui abecedar tocmai la Brașov nu ne miră deloc. Școala românească de acolo, la care pe la 1837 servea și G. Barițiu [66], era într-o frumoasă înflorire, iar Brașovul însuși, prin *Foaie pentru minte, inimă și literatură* [67] și prin *Gazeta de Transilvania* [68], care apăreau acolo, era un centru cultural general românesc din cele mai puternice.

III

La 1812, s-a înființat în Arad o preparandie românească (școală normală), care a avut, de la început, norocul să numere printre profesorii săi pe cîțiva dintre cei mai luminați și mai de inimă oameni de la începutul secolului al XIX-lea. E foarte caracteristic că nici unul dintre luminații profesori ai acestei școli nu s-a ocupat cu întocmirea de cărți școlare în sensul propriu al cuvîntului. Nici unul din ei n-a lucrat vreo bucovnă, vreun abecedar sau vreo carte de citire, ci toți se îndeletniceau numai cu scrieri cu cuprins mai înalt [69]. În școlile din părțile Aradului, s-au întrebuițat, pînă tîrziu de tot, aproape numai cărțile de școală de la tipografia din Buda.

Abia după 1848, întîlnim la un profesor din Arad preocuparea de a publica un abecedar, dar gîndul nu i s-a realizat. Abecedarul a rămas în manuscris¹.

Dăm în cele următoare descrierea acestui abecedar. El era intitulat: *A.B.C.Dariu séu Literariu românesc cu slove cirilice și literele latine întocmit de M. Dor Atanasie Șandor. Prof. în Regia Preparandia română din Arad în 15 Apriliu 1850 c.v. (64 pag.)*

¹ Mss. Academiei Române, nr. 1021.

Textul paralel, pe o pagină cu chirilice, pe alta cu litere latine. La pag. 2, sînt înșirate: „Slovela cirile reduse, adică: împușinate pentru români, cu forma lor“. Pe cinci coloane paralele sînt date literele:

tipărite mai bătrâne,	tipărite mai noue,	manuscrite de comun uzuâte,	ciocăiești manuscrite,	pronunțaciunea lor.
-----------------------	--------------------	-----------------------------------	---------------------------	------------------------

Numărul slovelor e redus la 28. Ele nu se mai pronunță az, buche, ci a be, ghe etc. „Celelalte slove pentru români de prisos, și numai în cărțile bisericești aflându-se“ se dau abia la sfîrșitul abecedarului. Pe pag. 3 „Literele latine pentru români“.

De la pp. 4—11 silabisiri, ca în bucoavnă: ba, be, bi, bo, bu etc. La pag. 11 încep cuvintele cu îpteles: dorū, sarū, bradū etc. La pag. 22, încep scurte propoziții, între care și următoarele: „poporul român nu locuesce numai în țiera noastră; în timpul nostru glorios stăpănesce împăratul Austriei Francisc Iosif I; popoarēle din împărăția Austriei sînt număroasē“ etc.

Pp. 24 și următoarele conțin sfaturi către copii cum să se poarte față de oameni și față de Dumnezeu, cuprinzînd și părți de „intuiție“ (despre simțuri etc.). De la pag. 28 înainte, se arată ce face școlarul bun acasă și în școală, pînă la pag. 63. Partea aceasta e prelucrată după Bucoavna lui *M. Fulea (1875)*, respectiv după originalul german al ei, cu deosebirea că autorul consideră în ea referințele de viață ale poporului nostru, lăsînd la o parte tot ce e străin din cuprînsul bucoavnei nemțești. Pag. 64 conține numerele arabe, romane și chirilice, pînă la 10 000.

După cum vedem, Abecedarul lui Șandor de la Arad, chiar dacă ar fi apărut, n-ar fi însemnat un progres deosebit. El nu e cu mult mai bun decît bucoavna apărută cu 35 de ani înainte, la Sibiu. Cu abecedarul de la Brașov, el nici nu se poate compara.

A trebuit să mai treacă alți 33 de ani, pînă să apară, la Arad, un abecedar pentru trebuința școlilor din părțile acelea.

IV

Începutul făcut la Brașov avu ca urmare două abecedare apărute deodată, în același an, la Sibiu, în 1851. Unul din acestea s-a tipărit în tipografia episcopoească a lui Șaguna (92 pag.), iar celălalt (88 + XVI pag.) în tipografia lui Gheorghe de Closius. Primul era tipărit cu slove civile și chirilice și cu litere romane; peste un an (1852) el ieșea într-o nouă ediție, de astă dată „cu aprobarea înaltului Ministeriu“. Ultimul era tipărit „cu slove chirilice și litere romane“ și a apărut peste alți șase ani (1857), la Viena, sub titlul: *Abecedariu pentru școalele elementare românești de legea gr.-unită din Ungaria și Bănat* (109 pag.). („În c.r. ediciune de cărți scolastice. Costă, legat în pînză, 10 cr. noi. S-au tipărit la A. Grund“.)

Cel dintîi era intitulat: *Abecedar pentru folosul școalelor de legea greco-răsăriteană*¹ (nelegat cu 8 și legat cu 12 cr. arg.). În tipografia episcopoească la an. Domnului 1851². *

¹ Moment nou, caracteristic și, în parte, regretabil.

² Autorul e Sava Popovici (Barcianu), paroh în Rășinari (cf. N. Popeac, *Arhiepiscopul A. Șaguna*, p. 325).

* A se vedea și pp. 259—260 din „Adaos“ (O.P.)

ADAOS

cuprinzând completările noastre la textul primei ediții a acestei cărți apărute în 1916, care fără să aducă modificări esențiale, reprezintă o contribuție nouă într-un domeniu prea puțin cercetat al culturii noastre.

BUCOĂVNE

Ad Cap. I, pag. 32.

Primele două bucoavne tipărite pe pământul locuit de români au fost în limbi străine. Prima, apărută în 1651, la Rîmnic, în limba grecească, a doua, între anii 1663 și 1669, la mănăstirea Peri, în Maramureș, în limba slavonă.

Prima bucoavnă în limba română a apărut la Bălgrad (Alba-Iulia) în anul 1699.

Ad Cap. I, pag. 32 și urm.

Prima Bucoavnă românească (Bălgrad, 1699) vine de la Bucureștii lui Constantin Brîncoveanu.

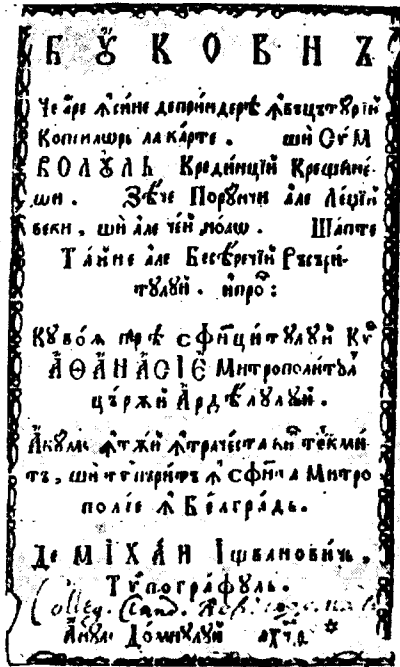
La 1916, eu, pribeag la București, nu cunoașteam originalul primei bucoavne românești de la 1699, care se găsea într-un singur exemplar, la Cluj. Toate informațiile date atunci au fost luate după descrierea publicată de Grigorie Silași în revista *Transilvania* din Sibiu. Informațiile lui Silași erau insuficiente pentru a putea trage din ele concluziile necesare pentru aprecierea justă a importantului eveniment, nu numai din punct de vedere pedagogic, ci și cultural, religios și politic, după cum se va arăta mai jos.

Dăm aici, deocamdată, titlul exact al bucoavnei, apoi fotocopia foii de titlu care o însoțește.* Iată titlul:

BUCÓVNA Ce are însine deprinderea învățaturii Copiilor la carte, și SYM'VOLULU Credinții Creștinești. Zéce Porunci ale Legii vechi, și ale cei noao. Șapte Taine ale Beséricii Răsăritului. Iproci. Cu voia pré sfînțitului Kyr ATHANASIE Mitropolitulu țărâi Ardélului. Acum întâi întracesta chip tocmită, și typărită în sfînta Mitropolie în Belgradu De MIHAI Iștvanovici Typografulu. Anul Domnului 1699.

Fapt care poate părea curios e că bucoavna nu dă ca „Simbol al credinței creștinești“ cunoscutul simbol niceo-constantinopolitan, ci simbolul Sf. Atanasie, arhiepiscopul Alexandriei, socotit de teologii ortodocși ca reprezentînd concepția catolică apuseană. Un amănunt interesant, care trebuie relevat, este că titlul acestui simbol este dat în limba slavonă.

* Ediția de față, pag. 248(O.P.).

Bucoavna de la Bălgrad, 1699

Ne oprim asupra acestui fapt, de o importanță mult mai mare decât se crede de obicei, pentru a face declarația categorică în sensul că simbolul atanasian nu este catolic apusean, ci este, ca și cel niceo-constantinopolitan, general-creștin. Este adevărat că anumiți teologi români și ruși declară, tot atât de categoric, că biserica ortodoxă a refuzat totdeauna și continuă să refuze pînă-n ziua de azi recunoașterea acestuia din partea bisericii ortodoxe. Dar afirmația aceasta se bazează pe o regretabilă și profundă greșeală și confuzie, care se datoresc lipsei, pînă-n ziua de astăzi, a unei istorii critice serioase a teologiei românești. E un fapt dovedit prin zeci și zeci de documente, care atestă că simbolul atanasian este considerat, nu numai în aproape toate bucoavnele apărute după anul 1699, ci și în alte cărți bisericești, române și ruse, cum sînt diferite ediții ale Psaltirii, ca ortodox; mai mult chiar, amintitul simbol este invocat ca izvor principal de clasică „Mărturisire ortodoxă” a lui Petru Movilă. Nu putem dezvolta aici mai pe larg acest subiect, dar ținem să comunicăm celor interesați că scriitorul paginilor prezente s-a îndeletnicit, în ultimul sfert de veac* și cu elaborarea unei Istorii a teologiei românești (nu confesional-ortodoxe, ci general creștine românești). În acea Istorie, capitolului „Simbolurile de credință în teologia românească” i s-a dat o vastă întindere, punîndu-se definitiv capăt multor confuzii, care prejudiciază nu numai Dogmatica, ca atare, ci și înalte interese internaționale de mare actualitate. [...]

Aceste două documente, care n-au fost analizate de nimeni pînă acum, ne obligă să ne oprim mai de aproape asupra semnificației lor.

Observăm mai înainte de orice, ilustrația a doua care prezintă pe împăratul creștin

* Autorul se referă aici la perioada 1945 —1970 (notă O. P.).

Constantin cel Mare și pe mama sa Elena, chip identic cu acela de deasupra intrării în catedrala mitropoliei, respectiv patriarhiei din București, ctitorie a voievodului muntean Constantin Brîncoveanu, „înălțatul biruitor a toată Ungrovlahia și adevărat al Sfintei Mitropolii din Ardeal patronuș“. Această ilustrație, coroborată cu indicația din foaia de titlu că Bucoavna a fost „întracest chip tocmită“, — adică, după limbajul curent de astăzi, „redactată“, de tipograful lui Constantin Brîncoveanu, Mihai Iștvanovici, constituie o dovadă sigură că Bucoavna a fost adusă, gata, sau cel puțin schițată, de la București. Ea mai dovedește că mitropolitul Atanasie, abia întors de la București, unde a fost hirotonit după cel mai strict tipic pravoslavnic, adică „ortodox“, s-a grăbit să tipărească această bucoavnă, chiar printr-un tipograf adus de el de la București, prea luminatului și înălțatului biruitor a toată Ungrovlahia, cu care se declara pe față solidar, în ciuda stăruitoarelor opintiri ale iezuiților, care îl pîndeau din toate părțile.

Documentelele acestea anulează total afirmațiile unor istorici literari români mai vechi, care susțineau că Bucoavna ar fi o consecință a Unirii cu Roma, respectiv cu Viena. În adevăr, Aron Densușianu, în a sa *Istorie a literaturii române* (Iași, 1885, pag. 95) zice: „Se vede că îndată după proclamarea Unirii, mitropolitul Atanasie a început a se îngriji de școale, căci a dat un Abecedar sau Bucoavnă, cea dintâi cunoscută pînă astăzi“.

Cu 20 de ani mai târziu, N. Iorga, susține și el, în a sa *Istorie a literaturii religioase* (București, 1904, pag. 211), că „Trebuie să fi avut Bucoavna menirea de a străcura în mintea copiilor dogma cea nouă, cu toate că ea pomenea chiar în titlu «tainele bisericii Răsăritului».

Și tot N. Iorga susține, la 1926 — după ce eu, încă cu 10 ani mai înainte, înlăturasem orice posibilitate de legătură între Bucoavna de la 1699 și Unirea de la 1700 — în a sa *Istorie a literaturii românești* (vol. II, pag. 79), aceeași teză, de la 1904, fără a aduce vreo dovadă împotriva tezei susținute de mine. Cu doi ani mai târziu, în a sa *Istorie a învățămîntului*, Iorga scrie, printre altele, la pag 54, următoarele cuvinte, față de care fac anumite rezerve: „Fără nici un împrumut din Principate, școala ardeleană...“ Iar la pag 89: „În același timp, școala apuseană nu se putea întruchipa în Principate, românii ardeleni o căpătau, dar tot prin acea biserică a Romei care cîrmuia pe iezuiții unguri ai lui Constantin vodă Mavrocordat“. Și, în sfîrșit (pag. 90): „Unirea cu Roma trebuia să aibă consecințe în învățămîntul mult timp reținut pe treapta începuturilor“ [242]. Drept continuare, Iorga adaugă în notă: „Avem întăile Bucoavne din Bălgrad, 1699, din Cluj (și în litere latine), 1744 și cea din 1777 (vezi: B i a n u - H o d o ș, o. c., II, pp. 79, 219)“.

O notă interesantă încercă să aducă în discuție fostul profesor de istorie bisericească de la Institutul teologic din Sibiu, Ștefan Lupșa, prin următoarele cuvinte din studiul său, plin de contradicții, publicat în *Telegraful Român*, anul 1949, nr. 28-30: „Că în Ardeal apare mai întîi bucoavna românească e și meritul neamurilor conlocuitoare, mai progresiste în acest domeniu (al școlii în limba poporului), și al slăbirii mai devreme aici a slavonismului. Bucoavna de la 1699 a fost de folos și pentru luminarea poporului și pentru înlăturarea limbii slavone din școală și din biserică“.

Cele două bucoavne românești de la Cluj din anul 1744.

Spre deosebire de cele relatate în ed. din 1916, precizăm aici faptul că, în anul 1744, au apărut, la Cluj, două bucoavne românești, nu una singură. Acest fapt este deosebit de elocvent pentru lupta care s-a desfășurat în Transilvania pe urma așa-zisei Uniri a poporului român din Transilvania cu Biserica romano-catolică, mai mult a Vienei decât a Romei. Este semnificativ faptul că de la apariția Bucoavnei de la 1699 de la Bălgrad, prin care mitropolitul Atanasie, abia întors de la Bucureștii voievodului Constantin Brîncoveanu, a încercat să facă un pas mare în cultura națională și religioasă a poporului său cu ajutorul Bucoavnei amintite, timp de aproape jumătate de veac n-a mai apărut nici o nouă ediție a acestei cărți. Dovadă că procesul inițial a fost oprit aproape total. După frământările îndelungate între tradiționaliștii ortodocși și între novatorii catolici, dirijați de Ordinul iezuiților care își avea sediul la Cluj, la 1744 apar în capitala Ardealului, ai cărui principii erau calvini sau unitarieni, deodată, două bucoavne de pe poziții diferite; una strict ortodoxă, pe bazele celei de la 1699, iar cealaltă în conformitate cu situația religioasă-politică creată de Unirea de la 1700*. Nici una din ele nu manifestă, în nici un chip, vreo tendință calvină, cum afirmase N. Iorga. Ediția a doua e, din unele puncte de vedere, mai „progresistă” decât prima, prin faptul că introduce, alături de alfabetul chirilic, și alfabetul latin. În același timp, această a doua ediție dă, într-un mod cu totul excepțional, în loc de un singur simbol al credinței creștinești, cum obișnuiau toate popoarele, două simboluri, pe cel niceo-constantinopolitan și pe cel atanasian. Explicația acestui fenomen curios și cu totul caracteristic pentru felul de luptă al iezuiților este următoarea: iezuiții urmăreau neapărat scopul de a face din bucoavnă și un instrument pentru consolidarea Unirii, realizată de ei. În consecință, au căutat să introducă în simbolul credinței și oțioasa formulă apuseană a purcederii Duhului Sfânt și „de la Fiul” (filioque). Intercalarea aceasta buclucașă nu o puteau introduce în mod destul de dibaci în textul simbolului atanasian, ceea ce se putea realiza ușor în textul niceo-constantinopolitan, fără să bată prea mult la ochi. De remarcat faptul că simbolul niceo-constantinopolitan, dres de iezuiți în chipul arătat, n-a fost acceptat de nici o bucoavnă apărută în cursul vremurilor la Blaj. Toate au păstrat textul original al simbolului niceo-constantinopolitan, cu purcederea Duhului Sfânt numai de la Tatăl, după cum n-au acceptat, decât foarte târziu și sub influența Școlii Ardelene, nu a iezuiților, alfabetul latin. Mai relevăm și faptul care nu e lipsit de anumită importanță, că ambele ediții de la 1744 au omis chipul lui Constantin și Elena din Bucoavna de la 1699, înlocuindu-l cu icoana Maicii Domnului, care este, probabil cea de la Nicula („Icoana lacrimantă, făcătoare de minuni”), pe care voievodul Kornis (român de origine) a transportat-o de la biserica românească de la Nicula, la biserica iezuiților (mai târziu a piariștilor) din Cluj. Murise între timp voievodul muntean Constantin Brîncoveanu, asasinat de turci la Constanti-nopol — „patronușul” bisericii ardelene — iar chipul lui nu mai putea apărea în nici o carte românească din Ardeal.

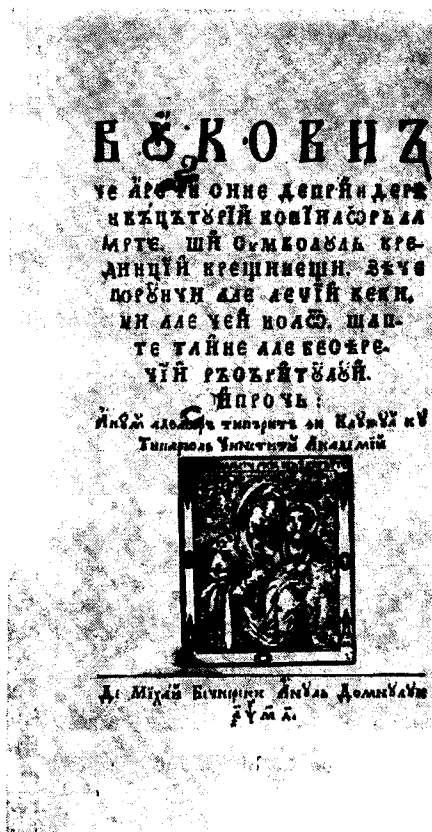
* *Manifestul pentru Unirea cu Roma* a fost semnat de 38 de protopopi la 7 octombrie 1698 (O. P.).

Dăm alăturat clișeul uneia din cele două bucoavne clujene de la 1744.

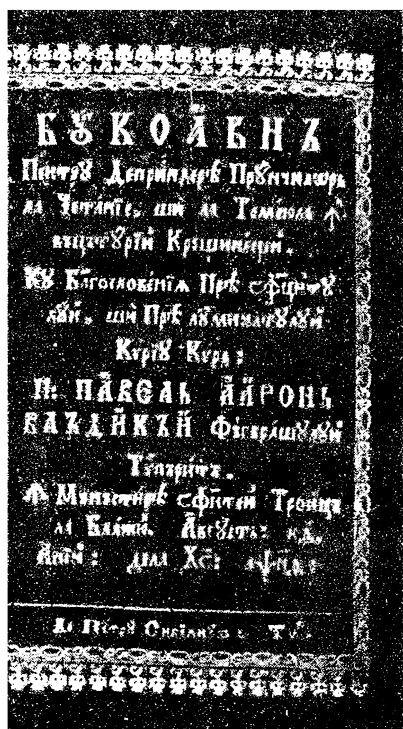
Ceea ce mai trebuie relevat în legătură cu cele două bucoavne de la Cluj este faptul că ele nu apar sub auspiciile autorității oficiale ale bisericii românești și nici în vreo tipografie a bisericii române, care se zbătea în tot felul de convulsii primejdioase. Se știe că, drept consecință a Unirii, mitropolitul Atanasie Anghel a fost degradat la rangul de episcop și mutat de la Bălgrad la Făgăraș, iar succesorul lui a fost mutat la Blaj*, tipografia mitropolitană risipindu-se și ea.

În legătură cu convulsii pomenite am aminti aici fapte privind alfabetul și cu peripețiile lui în cursul veacurilor. Dimitrie Cantemir susține, în a sa *Descriere a Moldovei*, că pînă la Sinodul de la Florența (1439), românii s-ar fi servit de alfabetul latin. Anumite împrejurări, asupra cărora nu e locul să insistăm aici, au adus cu sine adoptarea alfabetului chirilic-slavon. Influențe străine, calvine și romano-catolice, din diferite centre ardelenegunegrești și de la Roma, au încercat să reintroducă la români alfabetul latin, dar încercările n-au izbutit. Nu ne putem opri aici mai amănunțit asupra acestui capitol extrem de interesant și pentru istorici, ca și pentru sociologi și teologi. Ne limităm, deocamdată, la constatarea că împrejurările istorice date au făcut ca un proces cultural atât de necesar ca acela de revenire a românilor la alfabetul latin, propriu geniului lor, a trebuit să întîrzie încă foarte mult timp, pînă să devină o realitate. Explicația nu poate fi găsită numai în faptul că inițiativa respective au venit din partea unguirilor calvini și catolici, în care românii ardeleni vedeau mai ales niște uzurpatori

* Mulți preoți, nerecunoscînd Unirea cu Roma, au ales un nou episcop ortodox, pe Ioan Țârca. Atanasie fu afurist de către Teodosie, mitropolitul din București și de către Dosoftei patriarhul Ierusalimului, iar Constantin Vodă Brîncoveanu lăuda pe cei care păstrasera vechea credință. (O. P.).

Bucoavna de la Cluj, 1744

Bucoavna de la Blaj, 1750

și exploatatori, ci și în faptul că elemente românești, ridicate, grație culturii teologice mai înalte, ciștigată în școlile catolice, s-au înstrăinat de popor. [...]

Este vrednic de remarcat faptul că în tot lungul interval de peste un secol și jumătate, cât a durat influența protestantă, mai întâi germană luterană, apoi maghiară calvină, n-a apărut nici o bucoavnă în limba română. Propaganda religioasă protestantă s-a exercitat prin diferite catehisme în limba română, dintre care unele tipărite cu litere latine.

Biserica greco-catolică română — singura admisă legal de autoritățile de stat — n-a reușit să publice, în timpul cât ea și-a avut reședința la Făgăraș, nici o bucoavnă.

Prima bucoavnă de la Blaj, 1750

După mutarea sediului principal de conducere de la Făgăraș la Blaj, noul episcop unit, Petru Paul Aaron a reușit să înființeze la Blaj vechea tipografie de la Bălgrad, care a tipărit, începînd cu anul 1750, o surprinzător de bogată literatură religioasă, nu numai în limba română, ci și în latină. Printre cărțile apărute la Blaj remarcăm și o frumoasă „Bucoavnă, cu blagoslovenia Prea Sfințitului și Prea luminatului Kiriu Kir P. Pavel Aaron, Vlădicăi Făgărașului“. Cartea este făcută „pentru Deșteptarea Principilor la Cetanie și la Temeiul învățaturii Creștinești“. Trebuie remarcat că formula „Kiriu Kir“, obișnuită în cărțile tipărite în vechile Principate, nu era întrebuițată în Transilvania și faptul că vlădica de la Blaj — indiferent de situația delicată de membru al clerului superior declarat „catolic“ — se simțea una cu Biserica pravoslavnică a tuturor românilor.

Bucoavna aceasta n-a fost cunoscută pînă acum. Îi dăm aici foaia de titlu în fotocopie.

Ad Cap. II, pag. 41.

Bucoavna slavo-latină de la Cluj, din 1746

O apariție curioasă: Bucoavna slavo-latină din Cluj, 1746. A se vedea, Damian P. Bogdan, *Contribuții la Bibliografia românească pe anul 1938*, precum și Stripszky Hiador. Cum se vede,

cartea se adresează ortodocșilor din Ungaria, deci și românilor; aceasta este justificarea prezenței ei în Bibliografie.

Bucvarele laice de la Viena

Bucvarul laic, care începuse să apară în ediții tot mai numeroase, mai întâi la Viena în 1771, apoi la Buda (1777, 1780, 1786), apoi aproape simultan și la Blaj (1777, 1797) și la Sibiu (1788, 1795, 1797, 1808), toate aveau un spirit moral laic, spre deosebire de bucoavna tradițională religioasă, care-și continuă tradiția sa, începută la 1699, prelungindu-se pînă în 1870.

Prima Bucoavnă româno-maghiară, Viena

Bucoavnă româno-maghiară, necunoscută, o ediție a Bucvarului românesc de la Viena, 1777 și 1781; a Bucvarului româno-german de la Sibiu din 1783; a Bucvarului româno-germano-latino-maghiar de la Blaj din 1793 și a Bucvarului germano-maghiar de la București din 1847.

Bucățile de lectură, pe pagina stîngă, în românește („oláhul“), pe cealaltă, în ungurește. La sfîrșit, 12 pagini cu text în limba latină, sub titlul: *Sententiae morum pro exercitus lectionis*.

Exemplar necomplet, în biblioteca O. Ghibu. Lipsesc primele 16 pagini.

Bucvarul grecesc tradus în românește

Nova pedagogie — traducere românească sau Alfabetariul ușor ca să învețe copii cei mici carte româno-slavică pentru folosul de obște al Româno-Slavilor.

Autorul: „jude respectat între preoți domnul domn Constantin Mante, moscopolitan, chartofilax și protopop în Posnania Prusiei de miazăzi, Viena, 1776“.

(Vezi N. Iorga, *Note polone*, în *An. Acad. Rom.*, Memoriile secției istorice, 1924, pag. 393.)

Ad Cap. IV, pag. 42 și urm.

Bucvarul românesc de la Dubăsari, 1782

Bucvarul sau începere de învățătură celor ce vor să învețe carte cu slove slavonești, ci s-au tipărit acum de Protoierei Mihailu Strelbițhii întru însușu a sa tipografie. Dubasari, 1792.

Bucvarul românesc de la Movilău, 1800

Bucoavna de la Dubăsari s-a retipărit, într-o a doua ediție, la Movilău, în anul 1800.

Ambele bucoavne sînt o reeditare, cu puține deosebiri, și cu totul neesențiale, a Bucvariului de la Iași, tipărit „cu porunca“ mitropolitului Iacov, la 1755. Detalii cu privire la ele și la editorul lor se găsesc în: O. Ghibu, *Prolegomena la o educație românească*, București, 1941, pp. 412 — 415.

Ad Cap. VII, pag. 51 — 53

Bucoavna de la Blaj, 1777, de Petru Popovici, cu simbolul credinței în formă ortodoxă. Biblioteca Bruckenthal II.W.K. Nu cuprinde simbolul atanasian, ci numai pe cel nicean, cu textul de astăzi. Exemple: „Crez într-un...“, „supt Pilat din Pont“, „a cărui împărăție nu va fi sfârșit“; „Carele din tatăl iase“; „este închinat și slăvit“; „una sfântă, sobornicească și apostolicească biserică“.

Bucoavnele de la Blaj păstrează, în general, tradiția ortodoxă, nu pe cea catolică.

Bucoavna de la Blaj, 1838

Bucoavna sau Abecedariu cu slove Iliricești și Latinești, pentru deprinderea pruncilor la cetire și altele. Cu binecuvîntarea Măriei sale Domn Ioan Lemeni, Episcopul Făgărașului s.c. Blaj 1838. Cu tiparul Seminarului, 32 pag.

Cuprinsul: Pag. 2. Rugăciunea Sfintului Maxim înaintea citirii, cu următorul cuprins: „Doamne Ise Hse deschide-mi urechile și ochii inimei mele, ca să auz cuvintele tale și să înțeleg, și să fac voia ta. Nemernic sînt eu pre pămînt, nu ascunde de la mine poruncile tale. Descopere ochii miei, și voi socoti minunile din légé ta“.

Pag. 3. Slovele cele mari, apoi slovele cele mici, apoi *literele latinești*, apoi slovele versuitoare și *vocale*.

De la pp. 4—14, diferite exerciții de citire, — pe pagina din stînga cu chirilice, în dreapta, latina. — Diftongi, cu „versuitoare“ și „neversuitoare“, „vocale cu consonante“ ș.a.

De la pag. 14 înainte, diferite părți din liturghie: În numele Tatălui, Pentru rugăciunile, Mărire ție, Împărate ceresc, Sfinte Dumnezeule, Prea Sfintă Treime, Tatăl nostru, Născătoare de Dumnezeu, Simbolul credinței, (cu formula ortodoxă despre Duhul Sfînt „carele din Tatăl ese“ și „cu una sfîntă sobornicească și apostolească biserică“).

Pp. 24—25: „Diece porunci aleluia Dumnedieu“.

Pp. 26—27: „cinci porunci ale santei Biserici“, dintre care cea din urmă: „se plătesci diecinel'a, după orenduel'a santei Biserici“.

Apoi: „Trei sfaturi ale Domnului Christos, sciepte taine, ale sîntei Biserici, Trei fapte bune ale grăirei de Dumnezeu, Patru fapte bune de obsce și mai ântie, șiepte daruri ale Duhului sântu, Doua sprediece roduri ale Duhului sântu, opt fericii, șiepte lucruri ale milosteniei, care se apropie de trup“...

Exemplarul din Biblioteca „Astra“ din Sibiu nu este complet; el ajunge numai pînă la pag. 32. Nu știu cîte pagini lipsesc.

Bucoavna episcopului Lemeni continuă în noi ediții la Blaj.

Reținem ediția de la 1853.

Ad Cap. XXII, pag. 88 și urm.

În legătură cu „Povățuitorul tinerimii“, atribuit lui Gheorghe Lazăr

În lucrarea noastră s-a dovedit, că această carte nu este făcută de Gheorghe Lazăr, ci este o lucrare a „fărlegărului“ de la Buda, Zaharia Carcalechi. Întreaga istorie literară a acceptat concluziile noastre.

Dar iată că, după mai bine de jumătate de veac, ultimul istoric literar care s-a ocupat de Școala Ardeleană (Ed. Albatros 1970; vol. III, pp. 193 — 198) trece fără nici o explicație peste ceea ce a stabilit istoria și critica literară de la 1916 încoace. Autorul, Florea Fugariu, nu încearcă să combată rezultatele cercetărilor din ultimele decenii și prezintă chestiunea paternității operei în mod anacronic. Peste tot, Gheorghe Lazăr este prezentat în această lucrare în chip necorespunzător cu ceea ce cercetările mai noi au stabilit, în privința raporturilor sale cu Tudor Vladimirescu. A se vedea: S. Săveanu, *Enigmele Bucureștilor*, pp.90—99. Momente inedite din activitatea lui Gh. Lazăr, București, 1973.

Bucoavna de la Blaj, 1853

Bucoavnă sau *ABECEDARIU* cu slove chirilicești și latinesci pentru deprinderea pruncilor la cetire și altele. Cu bine cuvântarea Măriei Sale Domnului Domn Alexandru Șterca-Șuluț, episcopul Făgărașului și a toată țara Ardealului. Blaj, 1853. — Cu tiparul Seminarului.

Și aici simbolul credinței e în formă ortodoxă, cu „Duhul sfânt carele din Tatăl ese“.

Bucoavnă sau Abecedar, cu slove chirilice și litere latine, Blaj, 1853. Exemplar în Biblioteca mitropolitului Șaguna, Sibiu. Vezi catalogul acesteia, alcătuit la 1872—1873 de Ilarion Pușcariu (Probabil că este identică cu cea precedentă).

Ad. Cap. XXV, pp. 101 — 104

Bucoavna bilingvă ruso-românească de la Chișinău, 1815.

Reținem din cuprinsul cărții următoarele rînduri [...] „Învățătura atîta este un odor de scump încît nu se poate nici cu un preț a se cumpăra, dar nici a se vinde. Treapta învățăturii este mai înaltă decît toate treptele ale altor dregătorii. Cei săraci se cuvine a învăța învățăturile pentru ca să se facă bogați iar cei bogați pentru ca să le aibă ca o podoabă.

Creșterea cea bună stă întru a se deprinde tînărul în obiceiuri cinstite și lăudate. Faptele ceale bune fac viața fericită. La toate lucrurile tale trebuie să iai sfat de la cel ce să teme de Dumnezeu. Oamenii cei mai răi sînt aceiia carii nu vor să erte pre cei ce le-au grișit. Sfirșit și lui Dumnezeu laudă“.

Exemplar unic în biblioteca Facultății de litere din București, cumpărat cu 1000 lei de la un particular din Odobești. Cuprinde printre altele simbolul credinței al Sf. Atanasie al Alexandriei. (A se vedea: Constantin Giurescu, *Bucoavnă basarabeană din 1815*, în Rev. istorică română, București, 1931, fasc. 2.)

Bucherul moldovenesc de P. Braga. Chișinău, 1907. A se vedea: Paul Mihailovici, *Tipărituri românești în Basarabia de la 1812 pînă la 1918*, București, 1941, Editura Academiei Române.

Bucoavna moldovenească, alcătuită de missionerul eparhial *arhimandritul Gurie*. Se dedică amicului meu M.M.G., Chișinău, Tipografia Eparhială, 1909, 80 pag., prețul 25 copeici.

În realitate, cartea aceasta nu este o bucoavnă, în înțelesul bucoavnei tradiționale cuprinzând rugăciuni și slujbe bisericești, ci este un abecedar modern. Ea nu se bazează pe religie, ci pe „Pedagoghie” și pleacă de la textul unui abecedar rusesc, tradus în românește. Are la început o prefață în două limbi — rusește și românește — pe care o lăsăm să urmeze în întregime, ca document pedagogic social al vremii.

„CĂTRE CITITORI (K CITATELEAM)

În lucrul învățaturii de carte a norodului, pentru mai marea lui sporire, trebuie să fie învățate cererile pedagoghiei. Cea mai de frunte lege pedagoghică este de a merge în lucrul învățării cu încetul de la cele ușoare la cele grele, de la cele cunoscute la cele necunoscute. Neluarea în seamă a legii acesteia este vătămătoare pentru sporirea învățaturii. Când legea aceasta nu se păzește, când în școlile cu școlari neruși, încep a învăța pe școleri a cetii și scri de odată pe rusește. Școlerul intrând în școală cu asemenea așezare a lucrului întâlnește greutatea la deprinderea iscusinței cetirei, care sînt deprisos, și anume; pentru dînsul necunoscut este buchia ei și sunetul ei, necunoscut este și chipul împreunărei sunetilor în sloguri și, cei mai de frunte, lui necunoscut îi este chiar și singur cuvîntul, care îl alcătuieste. Școlerul lucrează toată vremea în lumea necunoscută. El este lipsit de acea simțire de bucurie, care o are lucrătorul, cînd el, după oareșicare ostineală, ajunge la un sfîrșit cunoscut, mulțumită căruia în inima lui crește și se păstrează dragoste către lucru. Ca să scape școleru de urît, de care se întovărășește la cetire pe cuvinte rusești în școlile cu învățăcei-moldoveni, noi am aflat de nevoie și unit cu legile pedagoghiei, să alcătuiim cartea care se pune înainte, pentru învățarea la cetire și scrisoare rusască pe cuvinte moldovenești. La învățarea cetire a buchelor rusești și slovinești pe cuvinte moldovenești cunoscute școlerilor, se va păstra în elevi dragostea vie spre lucru, și deprinderea iscusinței de a cetii și a scri se va face mai curînd. Școala va avea mare economie a vremii. Cartincurile puse în carte vor ajuta unora din moldoveni a deprinde sunetul buchelor și cetirea însuși de sine, fără ajutorul învățătorului. După ce va deprinde iscusința cetirei a buchelor rusești și slovenești, învățătorul cu elevii trece la cetirea cărței rusești a lui Grigoriev, avînd în al doilea parte a cărței noastre pervedul ei românesc.

Dorința de a ajuta norodului moldovenesc din Besarabia, fiul căreia am cinstea să fiu, a deprinde mai răpede știința de carte, a fost singurul motiv spre alcătuirea cărței, care vi se pune înainte. Dumnezeu să ajute! ARHIMANDRITUL GURIE“.

Cartea e tipărită frumos, pe hîrtie velină, întrebuițînd, în mod inegal, cînd alfabetul rusesc, cînd pe cel chirilic. Pe ultima pagină a copertei se află următoarea înștiințare: „A aceluiași autor se află de vînzare Cartea de Învățatură — Despre Legea lui Dumnezeu, care cuprinde: 1) Lămurirea rugăciunilor, 2) Istoria sfîntă a Vechiului și Noului Testament, 3) Katehizisul în scurt și 4) Tălmăcirea slujbelor Dumnezezești. Cartea are 308 fețe (pagine) și costă 78 copeici, una“.

Cartea este bogat ilustrată. P. Mihailovici nu amintește această carte. De remarcat faptul că bucoavna cuprinde, pe lîngă partea pur didactică de învățare a scrisului rusesc, încă o pagină bilingvă, întitulată „Despre

rostirea buchelor românești“, precum și „Partea a doua“, cuprinzând piese de lectură și, mergînd pînă la pagina 80, terminată cu poezia „*Rosia — patria mea*“.

A doua bucoavnă moldovenească, Chișinău, 1909

Bucoavna moldovenească, alcătuită de missionerul eparhial Arhimandritul Gurie, Tipografia eparhială, 1909. Are 160 pagini, plus XII pagini în limba rusă: „Scurte noțiuni de gramatică moldovenească“. În realitate, este a doua ediție a cărții de sub numărul anterior, cu 172 pagini în loc de 80. Nici această ediție nu este amintită de P. Mihailovici. De remarcat faptul că această bucoavnă, radical prelucrată, „cu ajutorul mai multor iubitori de luminarea norodului“, în spirit românesc, sub titlul *Abecedar moldovenesc*, cu litere latine, împreună cu prima ediție menționată mai sus, a apărut, la 1909, în 1000—1500 exemplare. A se vedea: I. Simionescu, „*Abecedarul moldovenesc*“, în „*Calendarul Regina Maria*“, Iași, 1918.

Manuscrisul original al autorului, dimpreună cu contribuțiile esențiale ale colaboratorilor acestuia, ascunși sub cuvintele „cu ajutorul mai multor iubitori de luminarea norodului“, se găsesc în arhiva O. Ghibu.

În afară de bucoavnele amintite pînă aici, toate tipărite, printre care câteva nedatate, se mai cunosc cîteva bucoavne în manuscris, păstrate în Biblioteca Academiei R.S.R. A se vedea mss. nr. 280, 221, acesta din urmă grecesc, despre care N. Iorga afirma (în *Ist. lit. rom.*, v. II, pp. 345—350), că ar fi de Naum Râmnicianu [243]. În legătură cu aceasta, reținem amănuntul cu privire la titlu: „Prima școală a începătorilor“, precum și dedicația de pe pagina I, scrisă în grecește: „Iubitei patrii a Dacilor închină autorul“. Dec. 1819.

Note mărunte despre alte bucoavne

Rîmnic, 1726. (În limba slavonă și română, 1749). În Biblioteca Patriarhiei Române.

Sibiu, 1803. În biblioteca „Astra“-Sibiu. Această bucoavnă a fost înfățișată și comentată de Daniela Poenaru (Bărbulescu) în „Completări și îndreptări la Bibliografia românească veche“, Biserica ortodoxă română, LXXVIII, 1960, nr. 5, p. 551. Dăm aici titlul după originalul cu litere chirilice: *Bucoavnă pentru învățătura pruncilor, ce cuprinde întru sine rînduiala vecernii și a utrenii și a sfintelor liturghii. Cu priceasnele de preste săptămîină și la praznicele împărătești, grecește și românește și cele zece porunci ale lui Dumnezeu și alte învățături bisericesti*. Sibiu, în tipografia lui Ioan Bart, 1803.

„*Bucoavnă tradusă de pe slavonie*“, la 1771 (cf. *Biserica ortodoxă română*, an. XVIII).

Braşov, 1805. Această bucoavnă se pare că a apărut în două ediții în același an, căci — în afară de cea arătată la pag. 83 a cărții mele — se mai găsește una, cu un titlu întrucîtva deosebit de cea semnalată acolo, și anume: *Bucoavnă pentru învățătura pruncilor de a se deprinde atît la cunoașterea slovelor, la slovenire și la cetanie, cît și la rînduiala Vecerniei, Utreniei și a Sfintei Liturghii*. Tipărită cu cheltuiala Dum. Kirius Constantin Boghici.

Braşov, 1808. Ediția are 84 pag. Este tipărită „cu toată cheltuiala Dumnealor Fraților Constantin și Ioan Boghici. În privileghiata Tipografie din Braşov. Prin Tipograful Fridrich Herfurt“.

Viena, 1808. (cf. V. Bolca, *Școala normală unită din Oradea*, 1934, pag. 31.) Cred că aceasta este cea româno-maghiară, descrisă de mine la locul său [244].

Rîmnic, 1814. (cf. Daniela Bratu, *Glasul Bisericii*, XVII, 1958, nr. 6—7, p. 562.) Exemplar în Biblioteca Patriarhiei Române. Citată de I. Manliu, în *Curs de limbă și literatură*, București, 1881, pag. 83.

Iași, 1817. (cf. Daniela Bratu, *Glasul Bisericii*, XVII, 1958, nr. 6—7).

Sibiu, 1821. (Biblioteca Universității din Cluj.)

Sibiu, 1826 și 1854 (Biblioteca Bruckenthal).

Neamț, 1847. *Bucoavnă pentru învățătura pruncilor de a se deprinde atît la cunoașterea slovelor, la slovenire și la cetire, cît și la rînduiala vecerniei, utreniei și a sfintei Liturghii, care s-au tipărit în S. M. Neamțul la anul 1847*. 72 foi, 144 pag. Dă și „simvolul“ adică mărturisirea a celui întru sfinți Părintelui nostru Atanasie, Patriarhul Alexandriei, pp. 134—138. Cota I. 43652 la Bibl. Academiei R.S.R.

Braşov, 1847 (V. A. Ureche. *Istoria școalelor*, I, pag. 306).

Buzău. 1852. Un exemplar la Biblioteca Episcopiei de acolo. Față de manualele moderne ale episcopului Dionisie Romano [245], bucoavna se prezintă în condiții inferioare.

Iași, 1861. (Biblioteca mănăstirii Sinaia.)

